Starohrvatska prosvjeta
III. serija – svezak/vol. 52/2025.

UDK 069:904(497.5)"653"
Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Magdalena Getaldić
Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts
Medvedgradska 2
Zagreb, HR-10000
mgetaldic@hazu.hr

Znanstveni pristup institucionalne integracije ranosrednjovjekovne arheološke građe u okrilju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

U radu se analizira višedesetljetna težnja za objedinjavanjem hrvatske srednjovjekovne arheološke građe u okviru jedinstvene institucije, od djelovanja fra Luje Maruna do suvremenih muzeoloških i znanstvenih inicijativa. Iako zamisao o centraliziranom prikupljanju izvornih spomenika nije u potpunosti ostvarena – ni kroz aktivnosti društva „Bihać" ni kroz rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i Arheološkog muzeja u Splitu – njezina je realizacija postignuta zbirkom sadrenih odljeva u Gliptoteci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. U radu se prati nastanak zbirke odljeva koja je sustavno objedinila korpus ranosrednjovjekovne građe, čime je otvorena mogućnost komparativnog istraživanja. Posebna se pozornost posvećuje uključivanju Muzeja hrvatskih starina u sastav Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1949. godine, čime su stvoreni preduvjeti za institucionalnu konsolidaciju. Rad donosi i povijesni pregled razvoja institucija koje su prikupljale i proučavale srednjovjekovnu građu te ulogu Akademije u njihovu osnivanju, stručnom usmjeravanju i afirmaciji u nacionalnom kontekstu.

Ključne riječi: *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sadreni odljev, Gliptoteka, Milenijski muzej, ranosrednjovjekovna skulptura, društvo „Bihać", Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.*

A scholarly approach to the institutional integration of early medieval archaeological material under the auspices of the Croatian Academy of Sciences and Arts

This paper examines the decades-long endeavour of consolidating Croatia's early medieval archaeological material within a single institutional framework, tracing it from the work of Fra Lujo Marun to contemporary museological and scholarly initiatives. Although the objective

of assembling the original monuments in a central repository was never fully realised—neither through the efforts of the Bihać Society nor through the activities of the Museum of Croatian Archaeological Monuments and the Archaeological Museum in Split—it was ultimately achieved through the collection of plaster casts preserved in the Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts. The study follows the formation of this cast collection, which systematically brought together the body of early medieval material and thereby enabled comprehensive comparative research. Particular attention is devoted to the incorporation of the Museum of Croatian Antiquities into the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in 1949, a development that established the preconditions for institutional consolidation. The paper further provides a historical overview of the development of the institutions responsible for the collection and study of medieval material, while highlighting the Academy's role in their establishment, professional guidance and recognition within the national context.

Keywords: *Croatian Academy of Sciences and Arts, plaster cast, Glyptotheque, Millennial Museum, early medieval sculpture, Bihać Society, Museum of Croatian Archaeological Monuments.*

Uvod

Povijest prikupljanja i institucionalne zaštite hrvatske ranosrednjovjekovne arheološke građe obilježena je dugotrajnim nastojanjima da se raspršeni i metodološki neujednačeno obrađeni spomenici objedine u okviru jedinstvene znanstvene ili muzejske ustanove. Od kraja 19. stoljeća, kada započinju prva sustavna istraživanja pod vodstvom fra Luje Maruna, ideja o osnivanju muzeja starohrvatskih spomenika razvijala se usporedno s oblikovanjem nacionalne arheologije i jačanjem svijesti o potrebi trajne zaštite materijalne baštine. Osnivanje Kninskog starinarskog društva i djelovanje društva „Bihać" označili su početak institucionalizacije istraživanja, ali su istodobno doveli do fragmentacije građe i istraživačkih inicijativa.

Tijekom prve polovine 20. stoljeća osniva se Muzej hrvatskih starina te se postupno profilira kao središnje mjesto prikupljanja ranosrednjovjekovnih nalaza, premda je njegov rad bio opterećen prostornim, financijskim i organizacijskim poteškoćama. Prijelomni trenutak nastupa 1949. godine, kada Muzej legatom ulazi u sastav Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.[1] Time je osigurana institucionalna konsolidacija, metodološka standardizacija i uključivanje starohrvatske građe u širi znanstveni kontekst. Usporedno s tim, osnutak muzeja Gliptoteke, koja djeluje u sastavu Akademije, omogućio je sustavno prikupljanje i izradu sadrenih odljeva ranosrednjovjekovne skulpture, čime je, unatoč prostornoj disperziji izvornika, ostvareno njihovo studijsko objedinjavanje.

Ovaj rad stoga polazi od pretpostavke da je upravo uključivanje muzejske i istraživačke djelatnosti u okvir Akademije predstavljalo temelj za znanstvenu sintezu i trajnu institucionalnu zaštitu hrvatske ranosrednjovjekovne baštine.

Početci sakupljanja arheološke građe ranog srednjovjekovlja i začetak ideje o osnivanju muzeja starohrvatskih spomenika

Od 19. stoljeća arheološka istraživanja bila su pretežito usmjerena na antičku, grčko-rimsku baštinu, dok je ranosrednjovjekovna materijalna kultura bila marginalizirana i znanstveno slabo valorizirana. No buđenjem nacionalne svijesti i preporodnih ideja u Dalmaciji potaknut je interes za proučavanje domaće srednjovjekovne prošlosti, osobito u kontekstu polemika o kulturnom i povijesnom identi-

[1] Dalje: Akademija.

Introduction

The history of the collection and institutional preservation of Croatian early medieval archaeological material has been shaped by sustained efforts to bring together, within a single scholarly or museum institution, monuments that were dispersed and studied according to inconsistent methodological standards. From the late 19th century, when Fra Lujo Marun initiated the first systematic investigations, the idea of establishing a museum dedicated to early Croatian monuments evolved alongside the emergence of national archaeology and a growing awareness of the need for the permanent protection of the material heritage. The establishment of the Knin Antiquities Society and the activities of the Bihać Society marked the beginning of the institutionalisation of archaeological research. At the same time, however, these developments contributed to the fragmentation of both the archaeological material and the research initiatives themselves.

With the founding of the Museum of Croatian Antiquities during the first half of the 20th century, it gradually emerged as the principal institution for the collection and preservation of early medieval finds, despite persistent constraints relating to space, finances and organisational difficulties. A decisive turning point occurred in 1949, when the Museum became incorporated by bequest into the Yugoslav Academy of Sciences and Arts.[1] This development ensured institutional consolidation, facilitated methodological standardisation and integrated early Croatian material into a broader scholarly framework. At the same time, the establishment of the Glyptotheque (sculpture museum) within the Academy facilitated the systematic collection and production of plaster casts of early medieval sculpture. Despite the geographical dispersal of the original monuments, this initiative enabled their effective unification for study and comparative analysis.

The present paper proceeds from the premise that it was precisely the incorporation of museum and research activities into the institutional framework of the Academy that provided the foundation for both the scholarly synthesis and the long-term institutional protection of Croatia's early medieval heritage.

[1] Hereafter, the Academy.

Sl. 1 - Natpis kneza Branimira iz 888. godine, Muć Gornji, sadreni odljev (Gliptoteka HAZU, HZ-71)
Fig. 1 - Inscription of Duke Branimir, dated 888, Muć Gornji; plaster cast, Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts, inv. no. HZ-71

tetu prostora. Taj interes dodatno potiču arheološka istraživanja jer se započinje s prikupljanjem raznolike građe iz hrvatske prošlosti. Pozornost na te spomenike dodatno skreću Ivan Kukuljević Sakcinski, Vicko Milić, Šimun Milinović, Šime Ljubić i fra Stjepan Zlatović, no njihovi se prilozi uglavnom zadržavaju na deskriptivnoj razini i ne uključuju sustavna arheološka istraživanja.

Pravi početak hrvatske srednjovjekovne arheologije obično se vezuje za 1871. godinu, kada je u Muću Gornjem pronađen natpis kneza Branimira iz 888. godine (sl. 1).

Taj je nalaz snažno odjeknuo u javnosti, osobito u okviru narodnog preporoda i političkih borbi u Dalmaciji, te je ukazao na znanstveni potencijal arheološkog istraživanja hrvatske prošlosti.[2] Dodatni poticaj uslijedio je 1885. godine, uoči gradnje željezničke pruge Siverić – Knin, čija je trasa prolazila preko starohrvatskih ruševina na Kapitulu.[3] Iste godine fra Lujo Marun, tada novoimenovani kninski župnik, osniva Odbor za istraživanje hrvatskih starina u kninskoj okolici, čime započinju prva sustavna iskopavanja na Kapitulu i ubrzo potom na lokalitetu Crkvina u Biskupiji. Već prvi rezultati, ostvareni 1886. i 1887. godine, pokazali su iznimno bogatstvo starohrvatskih arheoloških nalaza, što je potaknulo širu stručnu i javnu potporu[4] (sl. 2).

The beginnings of collecting early medieval archaeological material and the origin of the idea of a museum of early Croatian monuments

Throughout much of the 19th century, archaeological research was directed primarily towards the classical and Graeco-Roman heritage, while early medieval material culture remained comparatively neglected and occupied only a marginal position within scholarly discourse. With the awakening of national consciousness and the spread of revivalist ideas in Dalmatia, however, growing attention was directed towards the study of the national medieval past, particularly within the context of debates concerning the cultural and historical identity of the territory. Archaeological investigations further encouraged this interest, as researchers began collecting diverse material remains relating to Croatian history. Attention was drawn to these monuments by scholars such as Ivan Kukuljević Sakcinski, Vicko Milić, Šimun Milinović, Šime Ljubić and Fra Stjepan Zlatović, although their contributions largely remained descriptive in nature and did not involve systematic archaeological excavations.

The true beginning of Croatian medieval archaeology is usually associated with the year 1871, when the inscription of Duke Branimir, dated to 888, was discovered in Muć Gornji (Fig. 1).

This find attracted considerable public attention, particularly within the context of the national revival movement and contemporary political struggles in Dalmatia, while also highlighting the scholarly potential of archaeological research into Croatia's past.[2] A further impetus followed in 1885, when

[2] Godine 1871. župnik Jerko Granić slučajno je u Muću Gornjem kod Sinja, prigodom proširivanja sakristije crkve sv. Petra, otkrio kameni natpis hrvatskog kneza Branimira iz 888. godine. Taj se nalaz s pravom smatra prvim pouzdano dokumentiranim arheološkim otkrićem ranosrednjovjekovne Hrvatske i početnom točkom znanstvenog proučavanja starohrvatskih spomenika. Više u: Jelovina 1988, str. 241.

[3] Jelovina 1988, str. 241.

[4] Jelovina 1988, str. 241.

[2] In 1871, parish priest Jerko Granić accidentally dis-

Iako bez formalne arheološke naobrazbe, Marun je započeo sustavna terenska istraživanja na području Knina i njegove okolice oslanjajući se na potporu lokalnih rodoljubnih krugova. Unatoč nedostatku metodološke sustavnosti u istraživanjima, njihov znanstveni značaj bio je izniman. Velika količina pronađene materijalne građe arhitekture i plastike, uključujući epigrafske nalaze s imenima hrvatskih vladara i dostojanstvenika, predstavljala je snažan argument o povijesnom kontinuitetu hrvatske prisutnosti u Dalmaciji u suvremenim historiografskim i političkim raspravama. Intenzivan rad na terenu i sve veći broj nalaza potaknuli su Maruna na ideju o osnivanju jedinstvenog muzeja; smatrao je da se spomenici ne bi trebali raspršivati po različitim mjestima, nego čuvati zajedno, jer samo kao cjelina dobivaju puni znanstveni i kulturni značaj te omogućuju kvalitetnije proučavanje.[5]

Osnivanje Prvog muzeja hrvatskih spomenika i društva „Bihać"

Presudnu prekretnicu u razvoju istraživanja starohrvatske arheološke baštine označilo je osnivanje Kninskog starinarskog društva 1887. godine, koje od 1893. godine djeluje pod nazivom Hrvatsko starinarsko društvo. Iste je godine u Kninu osnovan Prvi muzej hrvatskih spomenika,[6] čime započinje institucionalna faza sustavne zaštite, čuvanja i prezentacije arheološke građe.[7] Glavni inicijator bio je fra Lujo Marun, čije je djelovanje postavilo temeljne organizacijske i institucionalne preduvjete za razvoj sustavnih arheoloških istraživanja.

Na sam dan otvorenja muzeja došlo je do raskola unutar društva između fra Luje Maruna i don Frane Bulića, koji daje ostavku te zajedno s don Lukom Jelićem i skupinom suradnika osniva u Splitu

Sl. 2 - Istraživanje u Bijaćima, nepoznate godine (Knjiga negativa Gliptoteke, N-1644)
Fig. 2 - Excavations in Bijaći, unknown year Book of negatives of the Glyptotheque, N-1644)

plans were made for the construction of the Siverić–Knin railway line, the route of which ran across the early Croatian remains at the site of Kapitul.[3] In the same year, Fra Lujo Marun, recently appointed parish priest of Knin, established the *Committee for the Investigation of Croatian Antiquities* in the Knin Region. This initiative marked the beginning of the first systematic excavations at Kapitul and, shortly thereafter, at the site of Crkvina in Biskupija. The very first results, obtained during the campaigns of 1886 and 1887, revealed an exceptionally rich corpus of early Croatian archaeological material, which in turn prompted broader professional and public support.[4] (Fig. 2)

Although lacking formal archaeological training, Marun undertook extensive and systematic fieldwork throughout Knin and its surrounding region, drawing upon the support of local patriotic circles. Despite the methodological shortcomings that characterised many of these early investigations, their scholarly importance was considerable. The large quantity of recovered material, including architectural and sculptural remains, and epigraphic

5 „Moje je mnijenje, da se (spomenici) ne moraju cijepati, nego na okupu na jednom mjestu čuvati." Gunjača, Jelovina 1976, str. VIII.

6 Usp. *Spomen-knjiga otvora Prvoga muzeja hrvatskih spomenika uz izvješće šeste glavne skupštine HDS-a u Kninu 24. kolovoza 1893.*, Zagreb 1894.

7 Pravila Hrvatskog starinarskog društva u Kninu, objavljena 1927. godine u časopisu *Starohrvatska prosvjeta*, definiraju ciljeve, ustroj i djelovanje društva usmjerenog na očuvanje starohrvatske kulturne baštine. Dokument obuhvaća odredbe, a u članku 64. definira se prijenos imovine društva u vlasništvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u slučaju prestanka rada društva. Više u: *Pravila Hrvatskog starinarskog društva u Kninu*, 1927, str. 159.

covered in Muć Gornji near Sinj, during the enlargement of the sacristy of the Church of St. Peter, a stone inscription of the Croatian duke Branimir dating to the year 888. This find is rightly regarded as the first reliably documented archaeological discovery of early medieval Croatia and as the starting point of scholarly research into early Croatian monuments. For more, see: Jelovina 1988, p. 241.

3 Jelovina 1988, p. 241.

4 Jelovina 1988, p. 241.

Sl. 3 - Muzej hrvatskih starina, Knin (Fototeka Gliptoteke, F-1071)
Fig. 3 - Museum of Croatian Antiquities, Knin (Glyptotheque Photo Archive, F-1071)

„Bihač" hrvatsko družtvo za iztraživanje domaće povjesti.[8] Bulićevo je društvo djelovalo sa sličnim ciljevima, ali s prostorno ograničenim istraživačkim interesom, usmjerenim na područje između Trogira i Omiša.[9]

[8] Društvo je dobilo naziv prema lokalitetu Bijaći. U početnom razdoblju naziv društva pisao se sa slovom č, no ubrzo se pojavila sumnja u ispravnost takva oblika. Zbog toga je Frane Bulić zadužio Josipa Aranzu da istraži pravilan način pisanja imena. U svojem izvještaju *Kako se ima pisati društveno ime „Bihač"?* Aranza argumentira da se naziv treba pisati sa slovom ć te se od tada u uporabi ustaljuje oblik Bihać. Međutim, ni taj oblik nije u potpunosti ispravan, s obzirom na to da je izvorni naziv lokaliteta Bijaći, što upućuje na složeniju etimološku problematiku samog imena. Više u: Duplančić 1982, str. 1069, bilj. 3.

[9] Bilich 1994, str. 3.

finds with the names of Croatian rulers and dignitaries, provided compelling evidence for the historical continuity of Croatian presence in Dalmatia and served as an important argument in contemporary historiographical and political debates. The increasing volume of discoveries, together with the intensification of fieldwork, led Marun to the idea of establishing a unique museum dedicated to early Croatian monuments. In his view, archaeological material should not be dispersed across various sites, but rather preserved together, since only as a unified corpus could it attain its full scholarly and cultural significance and facilitate more comprehensive study.[5]

The establishment of the "First Museum of Croatian Monuments" and the "Bihać" Society

A decisive turning point in the development of research of early Croatian archaeological heritage was the foundation of the *Knin Antiquities Society* in 1887, which from 1893 continued its activities under the name *Croatian Antiquities Society.* In the same year, the *First Museum of Croatian Monuments* was established in Knin,[6] marking the beginning of an institutional phase characterised by the systematic protection, preservation and presentation of archaeological material.[7] The principal initiator was Fra Lujo Marun, whose work laid the fundamental organisational and institutional groundwork for the development of systematic archaeological research.

[5] "My view is that (the monuments) must not be split up, but kept together in one place." Gunjača, Jelovina 1976, p. VIII.

[6] Cf. Spomen knjiga otvora Prvoga muzeja hrvatskih spomenika uz izvješće šeste glavne skupštine HDS u Kninu 24. kolovoza 1893., Zagreb 1894. (Commemorative book of the opening of the First Museum of Croatian Monuments, together with the report of the sixth general assembly of the Croatian Antiquities Society (HDS) in Knin on 24th August 1893, Zagreb 1894)

[7] The Statutes of the Croatian Antiquities Society in Knin, published in 1927 in the journal *Starohrvatska prosvjeta*, define the aims, organisation and activity of the society dedicated to preserving early Croatian cultural heritage. The document sets out a range of provisions and, in Article 64, stipulates the transfer of the society's property into the ownership of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in the event that the society ceases to operate. For more, see: *Pravila Hrvatskog starinarskog društva u Kninu* 1927, p. 159.

Ovi razlazi i premještanje istraživačkih aktivnosti dodatno su fragmentirali arheološki rad u Dalmaciji, čime je izvorna ideja o jedinstvenoj instituciji za proučavanje hrvatske arheološke baštine bila narušena.

Muzej je tijekom prvih desetljeća postojanja djelovao u iznimno složenim uvjetima, obilježenim financijskim teškoćama, čestim selidbama zbirki te političkim i ratnim prekidima rada. Unatoč nepovoljnim okolnostima, ostvario je značajne rezultate na području znanstvene obrade i publikacije građe, osobito kroz izdavanje časopisa *Starohrvatska prosvjeta*, koji je imao ključnu ulogu u oblikovanju starohrvatske arheologije kao znanstvene discipline.[10] Nakon kraćih razdoblja obnove rada u međuratnom razdoblju Muzej od 1933. godine djeluje pod upravom Stjepana Gunjače.

Tijekom svojeg djelovanja Muzej je više puta mijenjao naziv, što je odražavalo kako unutarnja shvaćanja njegove uprave tako i šire političke i kulturne okolnosti. U različitim razdobljima nosio je nazive Prvi muzej hrvatskih spomenika, Muzej hrvatskih spomenika, Muzej starina i Muzej hrvatskih starina, da bi konačno 1954. godine, na prijedlog uprave, bio nazvan Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, čime je naziv, koji nosi i danas, preciznije usklađen sa stvarnim sadržajem i opsegom djelatnosti ustanove[11] (sl. 3).

Istovremeno, društvo „Bihać“ organiziralo je i provodilo niz terenskih istraživanja na području Kaštela, Solina, Bijaća i šireg splitskog zaleđa. Ta su istraživanja rezultirala otkrićem i prikupljanjem značajnog broja kamenih ulomaka, arhitektonske plastike i epigrafskih spomenika, koji su ubrzo prepoznati kao ključni izvori za proučavanje ranosrednjovjekovne Hrvatske. Društvo time dobiva jasniju znanstvenu artikulaciju kroz objavljivanje rezultata istraživanja u stručnim i znanstvenim publikacijama te kroz intenzivnu suradnju s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti.[12]

[10] Gunjača 1957, str. 51–63.

[11] Duplančić 1982, str. 1069, bilj. 3.

[12] Objavljeni su izvještaji o provedenim iskopavanjima. Sva ranija iskopavanja društva „Bihać“ vodio je predsjednik Društva don Frane Bulić. Njihovi su rezultati objavljeni u posebnim publikacijama pod naslovom *Izvještaji Bihaća*. Prva dva izvještaja tiskana su kao samostalne knjižice u Zadru u razdoblju od 1894. do 1896. godine, dok su preostala četiri objavljena u *Vjesniku Hrvatskoga arheološkog društva* u Zagrebu između 1897. i 1901. godine. Usp. Grgin 1933, str. 113–126.

On the very day the museum opened, a rift occurred within the society between Fra Lujo Marun and Don Frane Bulić. Bulić resigned and, together with Don Luka Jelić and a group of associates, founded in Split the *"Bihać" Society for the Study of National History*.[8] Bulić's society pursued similar objectives, but with a spatially restricted research interest, focused on the area between Trogir and Omiš.[9]

These disagreements and the subsequent redistribution of research activities further fragmented archaeological work in Dalmatia, thereby undermining the original idea of a single unified institution dedicated to the study of Croatian archaeological heritage.

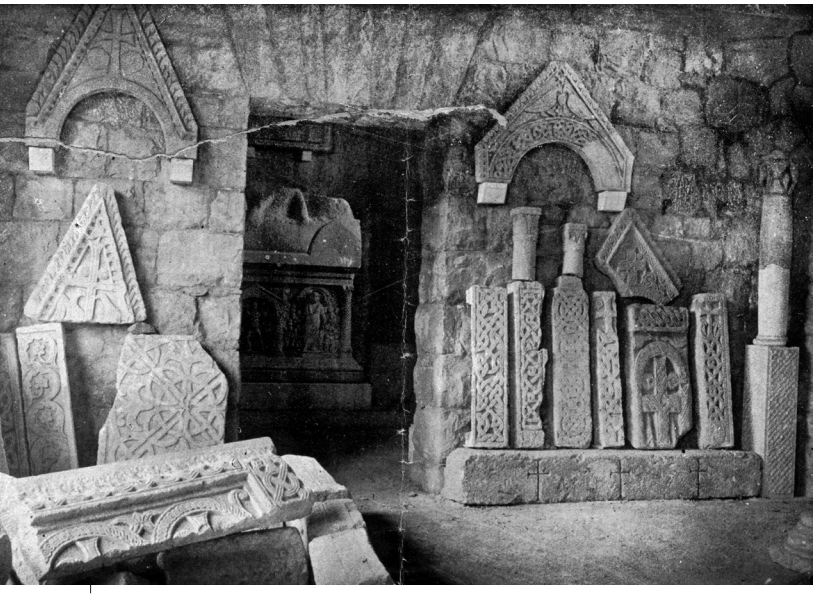
Throughout the first decades of its existence, the Museum operated under extremely complex conditions, marked by financial difficulties, frequent relocations of its collections and interruptions caused by political upheavals and wars. Despite these unfavourable circumstances, the institution achieved significant scholarly results in the study and publication of material, most notably through the journal *Starohrvatska prosvjeta*, which played a central role in the formation of early Croatian archaeology as a scholarly discipline.[10] Following brief periods of renewed activity between the wars, the Museum came under the direction of Stjepan Gunjača in 1933.

Over the course of its existence the Museum changed its name several times, reflecting both the internal perceptions of its administration and broader political and cultural circumstances. At various points in time, it bore the names *First Museum of Croatian Monuments*, *Museum of Croatian Monuments*, *Museum of Antiquities* and *Museum of Croatian Antiquities*, until in 1954, at the proposal of its administration, it was finally named the *Museum of Croatian Archaeological Monuments*, the

[8] The society took its name from the site of Bijaći. In its early phase the name was written with the letter *č*, but doubts soon arose as to whether this form was correct. Frane Bulić therefore tasked Josip Aranza with investigating the proper spelling of the name. In his report *"How is the society's name 'Bihač' to be written?"* Aranza argued that it should be written with the letter *ć*, and from then on the form Bihać became established in usage. Even this form, however, is not entirely correct, since the original name of the site is Bijaći, which points to a more complex etymological problem surrounding the name itself. For more, see: Duplančić 1982, p. 1069, fn. 3.

[9] Bilich 1994, p. 3.

[10] Gunjača 1957, pp. 51–63.

Sl. 4 - Dio zbirke „Bihać“ u lapidariju Arheološkog muzeja u Splitu (Knjiga negativa Gliptoteke)
Fig. 4 - Part of the Bihać collection in the lapidarium of the Archaeological Museum in Split (Book of negatives of the Glyptotheque)

U tom se razdoblju oblikuje i dugoročna koncepcija objedinjavanja starohrvatske arheološke građe u jedinstvenu zbirku kao preduvjeta za njezinu znanstvenu interpretaciju i trajnu zaštitu. Iako društvo „Bihać“ nije razvilo vlastiti muzej u punom institucionalnom smislu, djelovalo je u Arheološkom muzeju u Splitu, u čijim je prostorima imalo svoje sjedište i izloženu zbirku arheoloških spomenika, s doživotnim predsjednikom don Franom Bulićem (sl. 4).

Bulić je od 1883. godine obnašao konzervatorsku dužnost za područje Splita, a nakon osnutka Pokrajinskog konzervatorijalnog ureda za Dalmaciju 1913. godine postavljen je za ravnatelja.[13]

[13] Rad društva odvijao se u okviru šire konzervatorske djelatnosti u Dalmaciji, koja je još od 1856. godine bila institucionalno organizirana djelovanjem konzervatora koje je imenovalo bečko Središnje povjerenstvo za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika. Nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine Pokrajinski konservatorijalni ured za Dalmaciju nastavio je rad na čuvanju spomenika, podređen Umetničkom odelenju Ministarstva prosvjete u Beogradu, koje je preuzelo ulogu i zadaću bivšeg središnjeg Povjerenstva za spomenike u Beču. Promjena situacije utjecala je na to da tehničko i pomoćno osoblje (restauratori) središnjih vlasti u Beču više nije stajalo na raspolaganju Konzervatorskom uredu. Usp. Unković 2012, str. 430, bilj. 1.

name it retains today, and one that more precisely corresponds to the actual content and scope of the institution's activities.[11] (Fig. 3)

Meanwhile, the "Bihać" Society organised and carried out a series of field investigations in the area of Kaštela, Solin, Bijaći and the wider hinterland of Split. This research led to the discovery and collection of a significant number of stone fragments, architectural sculpture and epigraphic monuments, which were soon recognised as key sources for the study of early medieval Croatia. The Society thereby acquired a clearer scholarly profile through the publication of its findings in professional and scholarly journals, as well as through intensive collaboration with the Yugoslav Academy of Sciences and Arts.[12]

It was during this period that the long-term concept emerged of consolidating early Croatian archaeological material into a single collection as a prerequisite for its scholarly interpretation and long-term preservation. Although the "Bihać" Society never established a fully independent museum in the institutional sense, it operated within the Archaeological Museum in Split, where it was based and where its collection of archaeological monuments was exhibited, under the lifelong presidency of Don Frane Bulić. (Fig. 4)

Bulić had held the office of conservator for the area of Split since 1883, and after the establishment of the Provincial Conservation Office for Dalmatia in 1913, he was appointed its director.[13] The Office

[11] Duplančić 1982, p. 1069, fn. 3.

[12] Reports on the conducted excavations were published. All earlier excavations of the "Bihać" Society were led by its president, Don Frane Bulić. Their results were published in separate publications entitled *Izvještaji Bihaća*. The first two reports were printed as independent booklets in Zadar between 1894 and 1896, while the remaining four were published in the *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva* in Zagreb between 1897 and 1901. Cf. Grgin 1933, pp. 113–126.

[13] The work of the society took place within a broader conservation framework in Dalmatia, which had been institutionally organized since 1856 through conservators appointed by the Viennese Central Commission for the Research and Preservation of Artistic and Historical Monuments. After the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy in 1918, the Provincial Conservation Office for Dalmatia continued its work on monument preservation, subordinated to the Department of Arts of the Ministry of Education in Belgrade, which assumed the role and functions of the former Central Commission in Vienna. This change meant

Sjedište Ureda nalazilo se u Arheološkom muzeju, što je dodatno učvrstilo institucionalnu povezanost muzeja, konzervatorske službe i društva „Bihać". Također, Bulić je od 1884. godine bio i ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu. Takav oblik djelovanja, u kojem su se u muzeju isprepletale muzejska, konzervatorska i društvena djelatnost, potrajao je do sredine 20. stoljeća.

Muzej hrvatskih starina u okrilju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Zadaća Muzeja hrvatskih starina ostala je usmjerena na prikupljanje i čuvanje arheološke građe vezane za hrvatsku ranosrednjovjekovnu baštinu. Iako su metodološki kriteriji obrade i prezentacije u pojedinim fazama bili neujednačeni, upravo je to jasno ukazalo na potrebu da se Muzej uključi u okvir središnje znanstvene institucije koja bi osigurala jedinstvenu upravu, metodološku standardizaciju istraživanja te trajnu zaštitu i znanstvenu valorizaciju građe.

Nova uprava muzeja, kojim je od 1947. do 1977. godine upravljao Stjepan Gunjača,[14] započela je reorganizaciju i znanstvenu obradu zbirki. Posebna je pozornost posvećena sistematizaciji materijala prema kronološkim kriterijima, s obzirom na to da su u muzejskim postavima dotad bili objedinjeni prapovijesni, antički i starohrvatski nalazi. Proces razdvajanja i interpretacije građe predstavljao je važan korak prema znanstveno utemeljenom muzeološkom radu.[15] To je bilo od osobite važnosti za istraživanje provenijencije građe, jer je već prilikom prijenosa zbirke moglo doći do grešaka.

Označeni predmeti, razvrstani po lokalitetima, bili su pohranjeni na policama, no tijekom transporta dio fragmenata izmiješao se s građom drugih nalazišta. Na novom mjestu pojedini su predmeti dobivali nove signature, što je dodatno otežalo naknadnu identifikaciju njihova izvornog konteksta.[16] Okolnosti nalaza pojedinih fragmenata u pravilu nisu sustavno bilježene, arhitektonske strukture često nisu bile dokumentirane ili su nacrti naknadno izgubljeni, a fotodokumentacija uopće nije sačuvana. Takvo stanje znatno otežava i današnju rekonstrukciju izvornih cjelina i pouzdano utvrđivanje provenijencije.

[14] Usp. Zekan 2009, str. 19; Gunjača 1952, str. 221–232.
[15] Gunjača 1957, str. 51–63.
[16] Gunjača 1957, str. 53.

was housed in the Archaeological Museum, which further strengthened the institutional ties between the museum, the conservation service and the Bihać Society. Bulić had also served as the director of the Archaeological Museum in Split since 1884. This form of institutional operation, in which museum, conservation and associative scholarly activities were closely intertwined, continued until the mid-20th century.

The Museum of Croatian Antiquities under the auspices of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts

The task of the *Museum of Croatian Antiquities* remained consistently focused on the collection and preservation of archaeological material related to Croatian early medieval heritage. Although methodological standards of documentation, analysis and presentation were, at certain stages, inconsistent, this very fact clearly demonstrated the need for the Museum to be integrated into the framework of a central scholarly institution that would ensure unified administration, methodological standardisation of research, as well as the permanent protection and scholarly valorisation of the material.

The new administration of the Museum, under the leadership of Stjepan Gunjača from 1947 to 1977,[14] undertook a comprehensive reorganisation, including the scholarly documentation and analysis of the collections. Particular attention was devoted to the systematic classification of material according to chronological criteria, as museum displays had previously combined prehistoric, ancient and early Croatian finds without clear distinction. This process of separation and interpretation of the material represented an important step towards a scholarly grounded museum practice.[15] It was of particular importance for the study of the material's provenance, as mistakes could already have occurred during the transfer of the collections.

The objects, labelled and arranged by site, had been stored on shelves, but, during transportation, part of the fragmentary material became mixed with finds from other sites. In the new location, indivi-

that the technical and auxiliary staff (restorers) of the central authorities in Vienna were no longer available to the Conservation Office. Cf. Unković 2012, p. 430, fn. 1.

[14] Cf. Zekan 2009, p. 19; Gunjača 1952, pp. 221–232.
[15] Gunjača 1957, pp. 51–63.

Sl. 4a - Prostor Kašteleta Ivana Meštrovića na Mejama u kojem je privremeno smješten lapidarij Muzeja, 1945. (Knjiga negativa Gliptoteke, M/193-28)
Fig. 4a - The Kaštelet of Ivan Meštrović in the neighbourhood Meje in Split, where the Museum's lapidarium was temporarily housed, 1945 (Book of negatives of the Glyptotheque, M/193-28)

Tijekom ratnih okolnosti 1942. godine, na poticaj upravitelja Muzeja Stjepana Gunjače, spomenici su evakuirani iz kninske tvrđave te kamionima prevezeni u Sinj, gdje su privremeno pohranjeni u njegovoj privatnoj kući. Ta se odluka pokazala opravdanom jer je kninska tvrđava ubrzo bila bombardirana, pri čemu bi muzejska građa gotovo sigurno bila nepovratno uništena.[17] Preseljenjem u Sinj Muzej je ušao u novo, prijelazno razdoblje djelovanja, ali bez odgovarajućih prostornih i institucionalnih uvjeta, praktički bez stalnog sjedišta.

Tek nakon završetka Drugog svjetskog rata stvoreni su preduvjeti za temeljitu reorganizaciju ustanove. Time započinje nova faza njegova institucionalnog razvoja i već je u kolovozu 1945. pokrenuto pitanje obnove Muzeja, pri čemu je Ministarstvu prosvjete podnesen prijedlog reorganizacije ustanove. Tijekom 1946. godine intenzivirane su rasprave o novom sjedištu Muzeja i poduzeti su konkretni koraci prema nadležnim vlastima, a kao moguće lokacije razmatrani su Split i Klis. Za Klis je izrađen i arhitektonski projekt te su u listopadu 1946. započeli pripremni radovi. Međutim, zbog financijskih i organizacijskih poteškoća planirana izgradnja nije ostvarena, a privremeni smještaj spomenika na klišdual objects were assigned new inventory numbers, which further complicated the later identification of their original archaeological context.[16] In general, the circumstances of discovery for individual fragments were not systematically recorded; architectural structures were often insufficiently documented or their drawings were subsequently lost, while photographic documentation was not preserved at all. Such conditions continue to significantly hinder the reconstruction of original assemblages and the reliable determination of provenance even today.

During the wartime conditions of 1942, at the initiative of the Museum's director Stjepan Gunjača, the monuments were evacuated from the Knin fortress and transported in trucks to Sinj, where they were temporarily housed in his private home. This decision proved justified, as the Knin Fortress was soon after bombed, and the museum holdings would almost certainly have been irretrievably destroyed.[17] With the relocation to Sinj, the Museum entered a new transitional phase of activity, albeit without adequate spatial or institutional conditions and effectively without a permanent central structure serving as its seat.

Only after the end of the Second World War were the conditions created for a thorough reorganisation of the Museum, which marked the beginning of a new phase in its institutional development. Already in August 1945, the question of its restoration was raised, with a proposal for institutional reorganisation submitted to the Ministry of Education. During 1946, discussions intensified regarding a new seat of the Museum, and concrete steps were taken towards the relevant authorities, with Split and Klis considered as possible locations. An architectural project was prepared for Klis, where preparatory works began in October 1946. However, due to financial and organisational difficulties, the planned construction was not realised, and the temporary housing of the monuments in the Klis Fortress during 1947 proved unsuitable for systematic museum work, leading ultimately to their relocation to Split.

Under these circumstances, a solution emerged in the form of the institutional takeover of the Museum by the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in 1948. The Academy planned to establish an institute for Croatian archaeology in Split, within

17 Gunjača 1957, str. 53–54.

16 Gunjača 1957, p. 53.
17 Gunjača 1957, pp. 53–54.

koj tvrđavi tijekom 1947. pokazao se neprikladnim za sustavan muzejski rad, stoga je Muzej naposljetku premješten u Split.

U takvim okolnostima sazrijeva rješenje da Muzej institucionalno preuzme Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1948. godine. Akademija je u Splitu planirala osnivanje instituta za hrvatsku arheologiju, pri čemu je Muzej hrvatskih starina trebao djelovati kao njegova sastavnica. Time je pitanje trajnog sjedišta dobilo novo usmjerenje.[18] U jesen 1948. lapidarij Muzeja troškom Akademije prenesen je u Split te privremeno smješten u prostor Kašteleta Ivana Meštrovića na Mejama, koji je on predvidio za svoje gipsane modele. Time je započela integracija ustanove u akademski okvir (sl. 4a).

Muzej hrvatskih starina 1. siječnja 1949. formalno je legatom prešao pod upravu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.[19] Time je Muzej uključen u znanstveni sustav Akademije, što je omogućilo daljnji razvoj ustanove u okviru nacionalne znanstvene infrastrukture te izgradnju novih prostora.[20]

Godine 1951. Akademija je obustavila radove na prilagodbi dijela Dioklecijanove palače za potrebe Muzeja. Nakon te odluke ravnatelj muzeja Gunjača pokrenuo je inicijativu za izgradnju nove muzejske zgrade te je od Akademije zatražio službenu potporu takvom rješenju. Istodobno je osigurao i podršku Gradskog narodnog odbora, koji je iskazao spremnost dodijeliti zemljište za buduću gradnju. Time su stvoreni temeljni preduvjeti za realizaciju novog muzejskog projekta. Akademija je svoju suglasnost i službenu potporu izgradnji nove zgrade potvrdila dopisom od 19. prosinca 1951.[21]

Sudbina zbirke „Bihać" u okrilju institucije – Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Istodobno rad društva „Bihać" počinje stagnirati uz postupno financijsko i organizacijsko slabljenje, najprije zbog nedostatka sredstava, a potom i uslijed ratnih okolnosti te nepovoljnih političkih prilika. Nakon Prvog svjetskog rata financijska situacija dodatno se pogoršava, što znatno ograničava istraživačku djelatnost. Iako se tijekom 1920-ih i 1930-ih godina još uvijek provode pojedina arheološka

[18] Gunjača 1952, str. 222.
[19] Kostrenčić 1952, str. 25.
[20] Gunjača 1952, str. 222; Grabovac 1955, str. 5.
[21] Gunjača 1954, str. 186.

which the Museum of Croatian Antiquities was to function as an integral part. As a result, the question of the permanent seat took on a new direction.[18] In the autumn of 1948 the Museum's lapidarium was transferred to Split at the Academy's expense and temporarily housed in the Kaštelet (a 16th - century villa) in the neighbourhood of Meje, owned by Ivan Meštrović, who had intended the space for his plaster models. This marked the beginning of the Museum's integration into the academic framework. (Fig. 4a)

On 1st January 1949, the Museum of Croatian Antiquities was formally transferred by bequest to the administration of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts.[19] As a result, the Museum became part of the Academy's scientific system, which enabled the institution's further development within the national scholarly infrastructure and facilitated the construction of new premises.[20]

In 1951, the Academy stopped the works on the adaptation of part of Diocletian's Palace for museum purposes. Following this decision, the Museum's director, Gunjača, launched an initiative to construct a new museum building and requested the Academy's official support for such a solution. At the same time, he secured the backing of the City People's Committee, which expressed its willingness to allocate land for the future building project. These developments created the fundamental preconditions for the realization of the new museum project. The Academy formally confirmed its approval and support for the construction of the new building in a letter dated 19th December 1951.[21]

The fate of the Bihać collection under the auspices of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts

At the same time, the activities of the Bihać Society began to stagnate amid a gradual financial and organisational decline, initially as a consequence of insufficient funding and subsequently owing to

[18] Gunjača 1952, p. 222.
[19] *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1949–1950*, vol. 56, ed. Kostrenčić 1952, p. 25.
[20] Gunjača 1952, p. 222; Archive of the Museum Documentation Centre (MDC), Grabovac, Julije, *Povijesni pregled Muzeja hrvatskih starina*, JAZU, 1955, Split, A-3558, p. 5.
[21] Gunjača 1954, p. 186.

istraživanja, Društvo postupno gubi institucionalnu snagu i kontinuitet rada. Smrću don Frane Bulića 1934. godine završava njegovo pionirsko razdoblje, a društvo „Bihać" praktički prestaje s aktivnim djelovanjem. Tijekom talijanske okupacije njegov je rad i formalno zabranjen, a 1948. godine Društvo je službeno ugašeno te više nije obnovljeno.

Prestankom rada Društva, u skladu s člankom 21. njegovih Pravila, određeno je da sva njegova imovina pripada Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu.[22]

Akademija je 1953. godine donijela odluku da se inventar preda na upravljanje Muzeju hrvatskih starina, odnosno njegovu ravnatelju. Realizacija te odluke odgođena je zbog nedostatka odgovarajućih prostornih kapaciteta za smještaj građe.

Nakon što su se stekli uvjeti za preuzimanje, prijenos je, s obzirom na to da se inventar nalazio na pohrani u Arheološkom muzeju, najavljen tadašnjem vršitelju dužnosti ravnatelja te ustanove, dr. Branimiru Gabričeviću. On je isprva prihvatio pravno utemeljen prijenos i ponudio tehničku pomoć pri demontaži. No već sljedećeg dana promijenio je stav i prijevoz je obustavljen. Došlo je do spora koji se dodatno produbio, uz zahtjeve za zadržavanje predmeta u Arheološkom muzeju i povrat već prevezenih spomenika.[23]

Sastavljena je komisija od predstavnika Akademije, Savjeta za prosvjetu i kulturu NRH-a te Narodnog odbora kotara Split, koja se sastala 2. i 3. studenog 1955. u Splitu i donijela odluku da se preostali predmeti, po osiguranju odgovarajućih prostorija, prenesu u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika,[24] dok bi se Arheološkom muzeju ustupili odljevi.[25]

U suradnji s Akademijinim Institutom za likovne umjetnosti 1954. godine izrađeni su sadreni odljevi odabranih spomenika, još prije službene primopredaje zbirke „Bihać" Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika. Ovi odljevi nastali su za potrebe zbirke Gliptoteke prema popisu koji je Gunjača ustupio Akademijinom Institutu za likovne umjetnosti.[26]

[22] D. Russo, *Pravila „Bihača", hrvatskog družtva za iztraživanje domaće povjesti u Splitu*, Split 1894, str. 14.

[23] Gunjača 1960, str. 269.

[24] Muzej nosi taj naziv od 1954. godine do danas, čime je i službeno potvrđen njegov arheološki profil te usmjerenost na istraživanje i prezentaciju hrvatske ranosrednjovjekovne baštine.

[25] Gunjača 1960, str. 269.

[26] Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijesna zbirka –

wartime conditions and an unfavourable political climate. After World War I, the Society's financial situation deteriorated further, which severely limited its research activities. Although individual archaeological investigations continued to be conducted during the 1920s and 1930s, the Society gradually lost its institutional capacity and continuity of activities. The death of Don Frane Bulić in 1934 marked the end of its pioneering phase, and the Bihać Society effectively ceased its active functioning. During the Italian occupation, its work was formally prohibited, and in 1948 the Society was officially dissolved and was never subsequently re-established.

Upon the cessation of the Society's activities, and in accordance with Article 21 of its Statutes, it was stipulated that, in the event of its dissolution, all of its property would pass to the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in Zagreb.[22]

In 1953, the Academy resolved that the inventory should be entrusted to the Museum of Croatian Antiquities, that is, to its director. The implementation of this decision was postponed due to the lack of adequate facilities for the accommodation of the material.

Once the necessary conditions for the transfer had been secured, and given that the inventory was held in storage at the Archaeological Museum, the planned transfer was announced to the acting director of that institution, Dr. Branimir Gabričević. He initially accepted the legally substantiated transfer and offered technical assistance with the dismantling of the collection. However, on the following day he reversed his position, and the transportation of the material was halted. Namely, a dispute arose that even intensified further, which was accompanied by demands that the objects remain in the Archaeological Museum and that monuments already transferred should be returned.[23]

A commission was formed of representatives of the Academy, the Council for Education and Culture of the People's Republic of Croatia, and the People's Committee of the Split District, which convened in Split on 2nd and 3rd November 1955 and decided that the remaining objects were to be transferred to the Museum of Croatian Archaeolo-

[22] *Pravila „Bihača", hrvatskog družtva za iztraživanje domaće povjesti u Splitu*, D. Russo, Split 1894, p. 14.

[23] Gunjača 1960, p. 269.

Na taj je način zbirka Gliptoteke obogaćena važnim spomenicima hrvatske srednjovjekovne baštine.

Prijenos zbirke društva „Bihać“ obavljen je tek 1957. godine, iako ne u cijelosti, jer je dio spomenika ostao u Arheološkom muzeju, dok su pojedini predmeti uključeni u zbirke Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, što je prouzročilo nejasnoće u atribuciji i njihovu vlasništvu.[27]

Unatoč svim poteškoćama, Akademija je preuzimanjem Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i imovine društva „Bihać“ osigurala kontinuitet proučavanja i zaštite hrvatske arheološke baštine, stoga taj legat Akademiji treba promatrati kao svjesnu znanstveno-kulturnu strategiju i obvezu cjelovite znanstvene obrade i trajne institucionalne zaštite. Ulaskom u Akademiju Muzej hrvatskih arheoloških spomenika dobio je status nacionalne referentne ustanove za proučavanje ranosrednjovjekovne Hrvatske, a arheološki nalazi prestali su se promatrati prvenstveno kao simboli regionalnog ili lokalnog identiteta te su uključeni u širi znanstveni diskurs.[28]

Gliptoteka kao mjesto objedinjavanja i prezentacije ranosrednjovjekovne baštine

Ideja jedinstvene prezentacije ranosrednjovjekovne umjetnosti, unatoč prostornoj disperziji pojedinih predmeta i zbirki, ostvarena je tek djelomično. Zbog razdvojenosti izvornih spomenika na različitim lokalitetima i u različitim institucijama njihovo sustavno sagledavanje i interpretacija dugo su bili otežani. Kao odgovor na taj problem pristupilo se izradi sadrenih odljeva, koji su omogućili njihovo simboličko i studijsko objedinjavanje. Ti su odljevi danas sabrani u Gliptoteci HAZU, gdje čine cjelovitu i reprezentativnu zbirku.[29]

Valja istaknuti da do osnutka Gipsoteke nije postojala sustavna institucionalna skrb o sadrenim predmetima niti su muzeji razvijali specijalizirane zbirke takve vrste. Posljedično je znatan broj odljeva nepovratno propao, što dodatno naglašava važnost njihova pravodobnog prikupljanja, očuvanja i objedinjavanja u okviru specijalizirane ustanove.

Dopis Institutu za likovne umjetnosti s popisom djela za lijevanje, br. 1721-4, 9. srpnja 1954.

27 Piteša 2012, str. 7–8.

28 Grabovac 1955.

29 Zbirka je registrirana kao kulturno dobro pod nazivom „Zbirka sadrenih odljeva fragmenata s nepokretnih spomenika hrvatske kulturne baštine od IX. do XV. stoljeća“.

gical Monuments[24] once suitable accommodation had been secured, while the plaster casts would be ceded to the Archaeological Museum.[25]

In cooperation with the Academy's Institute of Fine Arts, plaster casts of selected monuments were produced in 1954, even before the Bihać collection was officially handed over to the Museum of Croatian Archaeological Monuments. These casts were created for the collection of the Glyptotheque on the basis of a list that Gunjača had provided to the Academy's Institute of Fine Arts.[26] In this way, the Glyptotheque collection was enriched with significant monuments of Croatian medieval heritage.

The transfer of the collection of the Bihać Society took place only in 1957, and even then not in its entirety, as a number of monuments from the Bihać collection remained in the Archaeological Museum, while certain objects were incorporated into the collections of the Museum of Croatian Archaeological Monuments. This situation gave rise to uncertainties regarding their attribution and ownership.[27]

Despite all these difficulties, in taking over the Museum of Croatian Archaeological Monuments and the property of the Bihać Society, the Academy ensured the continuity of research and protection of Croatian archaeological heritage. Consequently, this bequest to the Academy should be understood as a deliberate scholarly and cultural strategy, as well as a commitment to comprehensive scientific study and permanent institutional protection. By becoming part of the Academy, the Museum of Croatian Archaeological Monuments acquired the status of the national reference institution for the study of early medieval Croatia, while archaeological finds ceased to be regarded primarily as symbols of regional or local identity and became instead part of a broader scholarly discourse.[28]

24 The Museum has borne this name from 1954 to the present day, formally confirming its archaeological profile and its focus on the research and presentation of Croatian early medieval heritage.

25 Gunjača 1960, p. 269.

26 Archive of the Glyptotheque, box "Historical Collection" – Letter to the Institute of Fine Arts with the list of works for casting, no. 1721-4, dated 9th July 1954.

27 Piteša 2012, pp. 7–8.

28 Archive of the Museum Documentation Centre (MDC), Grabovac, Julije, *Povijesni pregled Muzeja hrvatskih starina*, JAZU, 1955, Split; Archive of the Museum of Croatian Antiquities – Yugoslav Academy of Sciences and Arts, Split. Recipient: Antun Bauer. Inventory mark: A-3558.

Sl. 5 - Postav zbirke u Gipsoteci, I. dvorana, 1951. (Knjiga negativa Gliptoteke, G/F-17)
Fig. 5 - Display of the collection in the Gypsotheque, Hall I, 1951 (Book of negatives of the Glyptotheque, G/F-17)

Tijekom 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća prikupljanje i izrada sadrenih odljeva nisu se provodili sustavno ni prema unaprijed razrađenom institucionalnom programu. Lijevanje se odvijalo sporadično, ponajprije u povodu pojedinih izložbi ili posebnih kulturnih i reprezentativnih potreba. Odljevi su najčešće nastajali u promotivne svrhe, osobito radi predstavljanja nacionalne kulturne baštine na međunarodnim smotrama.

Zbog nedostatka specijalizirane ustanove koja bi osigurala njihovu trajnu pohranu i stručnu zaštitu, sudbina mnogih odljeva ostala je nepoznata. Tek osnutkom Gipsoteke 1937. godine, prve hrvatske institucije specijalizirane za prikupljanje, izradu i čuvanje sadrenih odljeva i skulpture, započinje sustavna muzeološka i terenska djelatnost na tom području. Prvu donaciju muzeju činili su odljevi koje je Antun Bauer vlastitim sredstvima pribavio prije osnutka Gipsoteke; upravo ti primjerci danas predstavljaju početak i jezgru srednjovjekovne zbirke odljeva (sl. 5).

Sadreni odljevi za Milenijski muzej – projekt jubileja Hrvatskog Kraljevstva

Značajnu ulogu u razvoju zbirke odljeva imala je i suradnja s Odborom za podignuće spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu (dalje: Odbor),[30] osno-

[30] Proslava 1000. obljetnice osnutka Hrvatskog Kraljev-

The Glyptotheque as a site for the consolidation and presentation of early medieval heritage

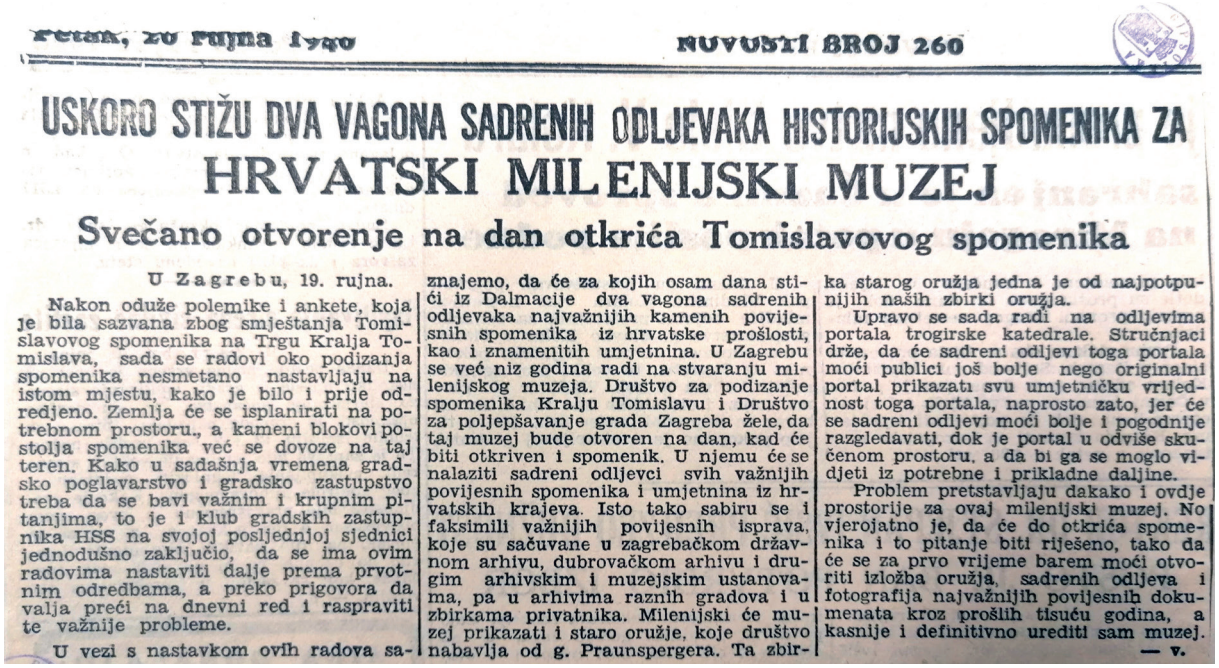
The concept of a unified presentation of early medieval art, despite the spatial dispersion of individual objects and collections, was only partially realized. Due to the spatial separation of the original monuments across different locations and institutions, their systematic analysis and interpretation were for a long time considerably hindered. As a response to this issue, the production of plaster casts was undertaken, enabling both their symbolic and scholarly consolidation. These casts are today housed in the Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts, where they form a complete and representative collection.[29]

It should be emphasized that, prior to the establishment of the Gypsotheque, there had been no systematic institutional care for plaster objects, nor had museums developed specialized collections of this kind. As a consequence, a considerable number of casts were irretrievably lost, which further underscores the importance of their timely collection, preservation and consolidation within a specialized institution.

During the 19th century and the first half of the 20th century, the collection and production of plaster casts were carried out neither systematically nor according to any previously elaborated institutional programme. Casting was carried out sporadically, primarily in connection with individual exhibitions or for specific cultural and representational needs. Casts were most often produced for promotional purposes, particularly for the presentation of national cultural heritage at international exhibitions and events.

Due to the absence of a specialized institution ensuring their permanent storage and professional protection, the fate of many casts remains unknown. Only with the establishment of the Gypsotheque in 1937, the first Croatian institution dedicated to the collection, production and preservation of plaster casts and sculpture, did systematic museological and field activity in this domain begin. The first donation to the museum consisted of casts that Antun Bauer had acquired with his own funds before

[29] The collection is registered as a cultural good under the name Collection of Plaster Casts of Fragments from Immovable Monuments of Croatian Cultural Heritage from the 9th to the 15th Century.

Petak, 20 rujna 1940 NOVOSTI BROJ 260

USKORO STIŽU DVA VAGONA SADRENIH ODLJEVAKA HISTORIJSKIH SPOMENIKA ZA HRVATSKI MILENIJSKI MUZEJ

Svečano otvorenje na dan otkrića Tomislavovog spomenika

U Zagrebu, 19. rujna.

Nakon oduže polemike i ankete, koja je bila sazvana zbog smještanja Tomislavovog spomenika na Trgu Kralja Tomislava, sada se radovi oko podizanja spomenika nesmetano nastavljaju na istom mjestu, kako je bilo i prije odredjeno. Zemlja će se isplanirati na potrebnom prostoru., a kameni blokovi postolja spomenika već se dovoze na taj teren. Kako u sadašnja vremena gradsko poglavarstvo i gradsko zastupstvo treba da se bavi važnim i krupnim pitanjima, to je i klub gradskih zastupnika HSS na svojoj posljednjoj sjednici jednodušno zaključio, da se ima ovim radovima nastaviti dalje prema prvotnim odredbama, a preko prigovora da valja preći na dnevni red i raspraviti te važnije probleme.

U vezi s nastavkom ovih radova saznajemo, da će za kojih osam dana stići iz Dalmacije dva vagona sadrenih odljevaka najvažnijih kamenih povijesnih spomenika iz hrvatske prošlosti, kao i znamenitih umjetnina. U Zagrebu se već niz godina radi na stvaranju milenijskog muzeja. Društvo za podizanje spomenika Kralju Tomislavu i Društvo za poljepšavanje grada Zagreba žele, da taj muzej bude otvoren na dan, kad će biti otkriven i spomenik. U njemu će se nalaziti sadreni odljevci svih važnijih povijesnih spomenika i umjetnina iz hrvatskih krajeva. Isto tako sabiru se i faksimili važnijih povijesnih isprava, koje su sačuvane u zagrebačkom državnom arhivu, dubrovačkom arhivu i drugim arhivskim i muzejskim ustanovama, pa u arhivima raznih gradova i u zbirkama privatnika. Milenijski će muzej prikazati i staro oružje, koje društvo nabavlja od g. Praunspergera. Ta zbirka starog oružja jedna je od najpotpunijih naših zbirki oružja.

Upravo se sada radi na odljevima portala trogirske katedrale. Stručnjaci drže, da će sadreni odljevi toga portala moći publici još bolje nego originalni portal prikazati svu umjetničku vrijednost toga portala, naprosto zato, jer će se sadreni odljevi moći bolje i pogodnije razgledavati, dok je portal u odviše skučenom prostoru, a da bi ga se moglo vidjeti iz potrebne i prikladne daljine.

Problem pretstavljaju dakako i ovdje prostorije za ovaj milenijski muzej. No vjerojatno je, da će do otkrića spomenika i to pitanje biti riješeno, tako da će se za prvo vrijeme barem moći otvoriti izložba oružja, sadrenih odljeva i fotografija najvažnijih povijesnih dokumenata kroz prošlih tisuću godina, a kasnije i definitivno urediti sam muzej.

— v.

Sl. 6 - „Uskoro stižu dva vagona sadrenih odljeva historijskih spomenika za Hrvatski Milenijski muzej“, novinski članak, *Novosti*, br. 260, 20. rujna 1940.

Fig. 6 - Two Wagons of Plaster Casts of Historical Monuments Soon to Arrive for the Croatian Millennium Museum, newspaper article, Novosti, no. 260, 20th September 1940.

vanim povodom obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskog Kraljevstva. Cilj Odbora bio je podizanje spomenika kralju Tomislavu, djela kipara Roberta Frangeša-Mihanovića,[31] kao i osnivanje Milenijskog muzeja.[32] U *Pravilima Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu* navodi se da je svrha „društvu podići i uzdržavati u proslavu 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva spomenik I. hrvatskome kralju Tomislavu i hrvatski milenijski muzej“[33] (sl. 6).

Iako je povijest podizanja samog spomenika razmatrana s različitih aspekata – povijesnog, političkog, urbanističkog i umjetničkog – koncepcija

stva 1925. godine bila je glavni poticaj ideji o podizanju spomenika prvom hrvatskom kralju Tomislavu. Inicijator ideje bio je zagrebački odvjetnik dr. Milan Dečak, koji osniva Odbor za podignuće spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu te preko njega počinje prikupljati sredstva za njegovu izradu. Usp. Kolar-Dimitrijević 1997, str. 245.

31 Usp. Kolar-Dimitrijević 1998, str. 281–305.

32 Godine 1928. objavljena su *Pravila Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu*, u kojima se u čl. 2. navodi svrha društva – podizanje spomenika „kralju Tomislavu i hrvatski milenijski muzej“. Usp. *Pravila Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu*, Zagreb 1928, str. 3.

33 *Pravila Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu*, 1928, str. 3.

the Gypsotheque was founded; it is precisely these examples that represent the core and the beginnings of the medieval cast collection today. (Fig. 5)

Plaster casts for the Millennial Museum: The jubilee project of the Croatian Kingdom

A significant part in the development of the cast collection was also played by the collaboration with the *Committee for the Erection of a Monument to King Tomislav* in Zagreb (hereafter the Committee),[30] established on the occasion of the commemoration of the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom. The Committee's objective was the erection of a monument to King Tomislav, the work of the sculptor Robert Frangeš-Mihanović,[31] as well as the establishment of the Millennium Museum.[32] Accor-

30 The celebration of the 1000th anniversary of the founding of the Croatian Kingdom in 1925 was the principal impetus for the idea of erecting a monument to the first Croatian king, Tomislav. The originator of the idea was the Zagreb lawyer Dr. Milan Dečak, who founded the *Committee for the Erection of a Monument to King Tomislav in Zagreb* and, through it, began to raise funds for its creation. Cf. Kolar-Dimitrijević 1997, p. 245.

31 Cf. Kolar-Dimitrijević 1998, pp. 281–305.

32 The *Statutes of the Society for the Erection of a Monu-*

i planirana realizacija Milenijskog muzeja u dosadašnjim su istraživanjima uglavnom ostajale na margini te su se spominjale tek usputno, bez detaljnije analize njihova značenja i dometa.

Ideju o osnivanju Odbora za podignuće spomenika 1924. godine pokrenuli su odvjetnik dr. Milan Dečak i povjesničar Vjekoslav Klaić. Nakon osnutka Dečak je preuzeo dužnost predsjednika Društva te je s izrazitim angažmanom počeo organizirati prikupljanje novčanih priloga, pripremati različite javne priredbe i sustavno promicati ideju o potrebi podizanja spomenika kralju Tomislavu. Već 1925. godine Odbor je aktivirao sve svoje odjele – umjetnički, novinarski, financijski i tzv. gospojinski – čime je organizacijska struktura dodatno učvršćena. Na čelo umjetničkog odjela imenovan je kipar Robert Frangeš-Mihanović, kojem je povjerena izrada spomenika. U ranoj fazi planiranja bilo je jasno da će kralj Tomislav biti prikazan kao monumentalna konjanička figura, što je projekt činilo iznimno zahtjevnim i u umjetničkom i u financijskom pogledu.

Frangeš je predvidio postavljanje spomenika na južnoj strani tadašnjeg Trga I., ispred Glavnog kolodvora u Zagrebu, na lokaciji na kojoj je arhitekt Viktor Kovačić još 1905. godine planirao postaviti sjedeću skulpturu cara Franje Josipa I. (sl. 7). Povoljna politička klima, potaknuta obilježavanjem tisućite obljetnice osnutka Hrvatskog Kraljevstva, pozitivno se odrazila na djelovanje Odbora. U ozračju iščekivanja realizacije projekta Trg I. je 1927. godine preimenovan u Trg kralja Tomislava, a iste je godine Odbor reorganiziran i formalno ustrojen kao Društvo za podizanje spomenika kralju Tomislavu.[34]

U sklopu šire koncepcije memorijalnog uređenja prostora zamišljen je i Hrvatski milenijski muzej. Prema programskim načelima muzej je trebao „našem narodu dizati i buditi živu svijest i biti vidljiv dokaz i stranima o našoj slavnoj prošlosti, o jakosti i sili, o veličini i ljepoti nekoć samostalne Hrvatske države“.[35] Za organizaciju budućeg muzeja i odabir građe od koje bi se izrađivali sadreni odljevi bio je zadužen arheolog i ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu dr. Viktor Hoffiler.

[34] Usp. Kolar-Dimitrijević 1997, str. 245.

[35] Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, fond Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu, kut. 8, Tajnički izvještaj o radu Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu za 1936./37., na dan 16. travnja 1937.

ding to the *Statutes* of the society for the erection of the monument to King Tomislav, its purpose was "to erect and maintain in celebration of the 1000th anniversary of the Croatian Kingdom, a monument to the first Croatian king, Tomislav, and a Croatian Millennium Museum."[33] (Fig. 6)

Although the history of the monument's erection has been examined from various perspectives- historical, political, urbanistic and artistic- the conception and intended realization of the Millennium Museum have, in existing scholarship, largely remained on the margins, mentioned only in passing and without any closer analysis of their significance and scope.

The initiative to establish the Committee for the erection of the monument in 1924 was launched by the lawyer Dr. Milan Dečak and the historian Vjekoslav Klaić. After its founding, Dečak assumed the position of president of the society and, with considerable engagement, began organizing the collection of financial contributions, arranging public events and systematically promoting the idea of erecting a monument to King Tomislav. As early as 1925, the Committee had activated all its departments—artistic, journalistic, financial and the so-called women's department—thereby further strengthening its organizational structure. The sculptor Robert Frangeš-Mihanović was appointed head of the artistic department and entrusted with the execution of the monument. From an early stage of planning, it was clear that King Tomislav would be represented as a monumental equestrian figure, which made the project exceptionally demanding both artistically and financially.

Frangeš envisaged the placement of the monument on the southern side of then Square I, in front of the Main Railway Station in Zagreb, on the site where the architect Viktor Kovačić had already in 1905 planned to erect a seated sculpture of Emperor Franz Joseph I (Fig. 7). The favourable political climate, stimulated by the commemoration of the thousandth anniversary of the foundation of the Croatian Kingdom, had a positive impact on the Committee's activities. In an atmosphere anticipa-

ment to King Tomislav were published in 1928; in Article 2 they state the society's purpose — the erection of a monument "to King Tomislav and the Croatian Millennium Museum". Cf. *Pravila društva za podizanje spomenika Kralju Tomislavu u Zagrebu*, Tisak zaklade narodnih novina u Zagrebu, Zagreb 1928, 3.

[33] *Pravila Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu* 1927, p. 3.

Sl. 7 - Situacija projektiranog spomenika Franji Josipu I. Viktora Kovačića, akvarel, olovka, pastel (Gliptoteka, ZC-1218)

Fig. 7 - Layout plan for the designed monument to Emperor Franz Joseph I by Viktor Kovačić, watercolour, pencil, pastel, (Glyptotheque, ZC-1218)

Iz arhivskih podataka saznajemo da je do 1940. godine izrađeno približno četiristo sadrenih odljeva arheoloških predmeta koji su trebali reprezentirati „slavnu prošlost“ hrvatskog naroda. Među njima su bili spomenici s područja Knina, Nina, Trogira i Splita.[36] Usporedno s planovima za podizanje monumentalnog konjaničkog spomenika kralju Tomislavu, Društvo je razvijalo i promicalo koncepciju Milenijskog muzeja kao središnje institucije koja bi unutar urbanistički oblikovanog prostora Trga kralja Tomislava objedinjavala hrvatsku povijest, simbolički imaginarij i kolektivno kulturno pamćenje. Taj je prostor bio zamišljen kao *Forum Croatorum* – reprezentativni memorijalni kompleks hrvatskog naroda. Prema toj koncepciji trg je trebao biti okružen spomenicima istaknutih povijesnih ličnosti, sa skulpturom alegorijske figure Croatie u središtu, omeđen na sjevernoj strani zgradom Milenijskog muzeja, a na južnoj monumentalnim spomenikom kralju Tomislavu.[37] Autor projekta, Robert Franting the project’s realization, Square I was renamed King Tomislav Square in 1927. In the same year, the Committee was reorganized and formally constituted as the Society for the erection of a monument to King Tomislav.[34]

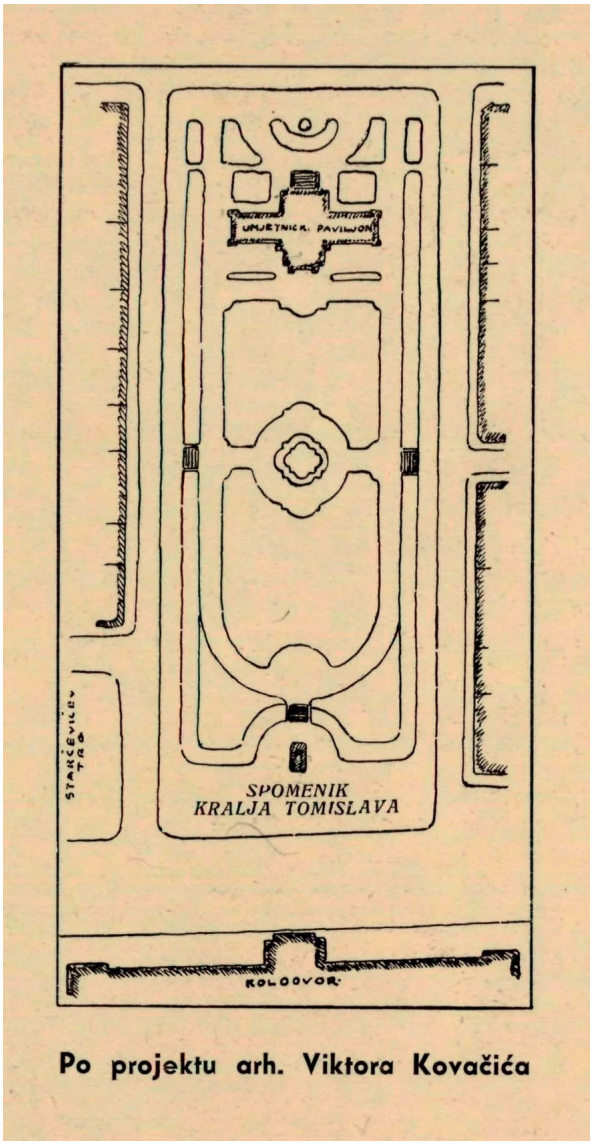
Within the broader conception of the memorial arrangement of the space, the Croatian Millennium Museum was also envisaged. According to the objectives of its programme, the museum was “to raise and awaken in our people a living consciousness and to serve as visible proof to foreigners of our glorious past, of the strength and power, and of the greatness and beauty of the once independent Croatian state”,[35] while simultaneously presenting to the international public evidence of the glorious past, strength and greatness of the once independent Croatian state. The organization of the future museum and the selection of material for the production of plaster casts were entrusted to the archaeologist and director of the Archaeological Museum in Zagreb, Dr. Viktor Hoffiller.

36 Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, fond Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu, kut. 8, Zapisnici „Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu“ u Zagrebu (15/II 1933 – 7/III 1940), 1939, str. 159.

37 Kolar-Dimitrijević 1997, str. 260; Knežević 1996, str. 283.

34 Cf. Kolar-Dimitrijević 1997, p. 245.

35 Secretary’s report on the work of the Society for the Erection of a Monument to King Tomislav for 1936/37, dated 16th April 1937, Archive of Fine Arts HAZU, fonds of the Society for the Erection of a Monument to King Tomislav, box 8.

Sl. 8 - Trg kralja Tomislava prema projektu Viktora Kovačića (Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, fond Društva za podizanje spomenika kralju Tomislavu, kut. 8)

Fig. 8 - King Tomislav Square according to the design of Viktor Kovačić (Archives of Fine Arts, Croatian Academy of Sciences and Arts, fonds of the Society for the Erection of the Monument to King Tomislav, box 8)

geš-Mihanović, izradio je i nekoliko varijanti same skulpture *Croatie*, čime je dodatno razrađena ikonografska i simbolička dimenzija cjeline.

Za smještaj Milenijskog muzeja predviđen je Umjetnički paviljon, za koji se u više navrata predlagala promjena izvorne namjene, pa čak i njegovo uklanjanje kako bi se na istom mjestu podigla nova muzejska zgrada[38] (sl. 8). Zahtjev za ustupanje Paviljona gradskoj je općini podnijelo Društvo

[38] Hrust 2013, str. 264.

Archival sources reveal that by 1940 approximately four hundred plaster casts of archaeological objects had been produced, intended to represent the "glorious past" of the Croatian people. Among them were monuments from the areas of Knin, Nin, Trogir and Split.[36] In parallel with the plans for the erection of the monumental equestrian statue of King Tomislav, the Society also developed and promoted the concept of the Millennium Museum as the central institution that, within the urbanistically designed space of King Tomislav Square, would integrate Croatian history, symbolic imagery and collective cultural memory. This space was conceived as Forum Croatorum—a representative memorial complex of the Croatian people. According to this conception, the square was to be surrounded by monuments to prominent historical figures, with a sculptural allegory of Croatia at its centre, bounded on the northern side by the building of the Millennium Museum and on the southern side by the monumental statue of King Tomislav.[37] The author of the project, Robert Frangeš-Mihanović, also produced several variants of the sculpture of Croatia, further elaborating the iconographic and symbolic dimension of the ensemble.

The Art Pavilion was designated to house the Millennium Museum, for which a change of its original purpose was proposed on several occasions, and at times even its demolition was considered in order to construct a new museum building on the same site.[38] (Fig. 8). The request for the allocation of the Pavilion was submitted to the city authorities by the Society for the erection of the monument to King Tomislav together with the Society for the embellishment of the city of Zagreb. At that time a broader urbanistic vision was also under consideration, according to which the squares Zrinski, Strossmayer and Tomislav would be connected to the Sava River by a grand avenue named the *Via triumphalis*. This idea included also the relocation of the railway station south of the Sava River.

However, the political circumstances within the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes did not allow for the organization of a unified and solemn

[36] Archive of Fine Arts HAZU, fonds of the Society for the Erection of a Monument to King Tomislav, box 8, Minutes of the "Society for the Erection of a Monument to King Tomislav" in Zagreb (15th Feb. 1933 – 7th March 1940), 1939, p. 159.

[37] Kolar-Dimitrijević 1997, p. 260; Knežević 1996, p. 283.

[38] Hrust 2013, p. 264.

za podizanje spomenika kralju Tomislavu zajedno s Društvom za poljepšanje grada Zagreba. U to se vrijeme razmatrala i šira urbanistička vizija prema kojoj bi se trgovi Zrinski, Strossmayerov i Tomislavov povezali sa Savom reprezentativnom alejom nazvanom *Via triumphalis*, pri čemu je bilo predviđeno i premještanje željezničkog kolodvora južno od Save.

Međutim, političke okolnosti unutar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nisu omogućile organizaciju jedinstvene i svečane proslave tisućite obljetnice Hrvatskog Kraljevstva. Središnje državne vlasti u Beogradu davale su prednost manifestacijama koje su afirmirale vlastitu političku legitimnost, pa program obilježavanja ključnih događaja hrvatske povijesti nije dobio potrebnu potporu. U takvim su okolnostima hrvatski kulturni i politički akteri odlučili jubilej obilježiti u skromnijem, lokalno organiziranom obliku, prilagođenom tadašnjem političkom okviru. Od prvotno zamišljenog opsežnog programa ostvarena je ponajprije „Kulturno-historijska izložba grada Zagreba“, održana u listopadu i studenom 1925. godine.[39]

Izložba je pripremljena u svega četiri mjeseca, što svjedoči o brzo donesenoj odluci, ali i o kontinuitetu istih inicijatora koji su stajali iza projekta Milenijskog muzeja. Na čelu Izvršnog odbora izložbe nalazio se Vjekoslav Klaić, ujedno i idejni pokretač Odbora za podizanje spomenika kralju Tomislavu.[40] Zagrebačka izložba okupila je velik broj privatnih i institucionalnih zbirki te je predstavila višeslojnu povijest grada – od srednjovjekovnog biskupskog i obrambenog središta do modernog urbanog i kulturnog centra.

Glavni dio postava bio je smješten u Umjetničkom paviljonu, gdje je Ljubo Babić osmislio izložbenu koncepciju kroz tematske cjeline posvećene

[39] Inicijator izložbe bio je Odbor zagrebačkih Hrvatica, na čijem su čelu bile predsjednica Berta Heinzel, supruga tadašnjeg gradonačelnika Vjekoslava, potpredsjednica Anka Pogorelc, u to vrijeme i predsjednica Zagrebačkog gospojinskog društva za uzdržavanje pjestovališta, te tajnica Slava Fürst. Više u: Alujević, Ferber Bogdan 2025, str. 620–626.

[40] Uz njega je djelovao potpredsjednik Svetozar Rittig, teolog, političar i povjesničar. U odboru su bili i povjesničar i političar Stjepan Srkulj, nekadašnji gradonačelnik Zagreba, zatim financijski stručnjak Rudolf Erber, ravnatelj Gradske štedionice, te likovni umjetnik Ljubo Babić, koji je obnašao dužnost tajnika izložbe.

celebration of the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom. The central state authorities in Belgrade gave priority to events that affirmed their own political legitimacy, and thus the programme commemorating key events of Croatian history did not receive the necessary support. In such circumstances, Croatian cultural and political figures decided to mark the jubilee in a more modest, locally organized form, adapted to the prevailing political framework. Despite the ambitious scope of the programme originally envisioned, only the Cultural-Historical Exhibition of the City of Zagreb, held in October and November 1925, was ultimately realised.[39]

The exhibition was prepared in only four months, testifying both to how swiftly the decision was taken and to the continuity of the same initiators who stood behind the project of the Millennium Museum. The Executive Committee of the exhibition was headed by Vjekoslav Klaić, who was also the initiator of the idea to establish the Committee for the erection of a monument to King Tomislav.[40] The exhibition in Zagreb brought together a large number of private and institutional collections and presented the multi-layered history of the city— the development from a medieval episcopal and defensive centre to a modern urban and cultural centre.

The main part of the exhibition display was located in the Art Pavilion, where Ljubo Babić devised an exhibition concept organised into thematic units devoted to the city's history and to the life of its various social strata—nobility, bourgeoisie, peasantry and clergy. Exhibits from municipal institutions, church treasuries and private collections were displayed: historical documents, works of art, guild objects, scale models of the city, and inventories of old Zagreb churches. The conceptual affinity with the Millennium Museum was evident in

[39] The exhibition was initiated by the Committee of the Croatian Women in Zagreb, headed by its president Berta Heinzel, wife of the then mayor Vjekoslav, with vice-president Anka Pogorelc, at the time also president of the Zagreb Women's Society for the Maintenance of Nurseries, and secretary Slava Fürst. For more, see Alujević, Ferber Bogdan 2025, pp. 620–626.

[40] Alongside him served the vice-president Svetozar Rittig, a theologian, politician and historian. The committee also included the historian and politician Stjepan Srkulj, the former mayor of Zagreb; the financial expert Rudolf Erber, director of the City Savings Bank; and the artist Ljubo Babić, who held the office of secretary of the exhibition.

Sl. 9 - Fotografija iz postava „Kulturno-historijske izložbe grada Zagreba prigodom 1000. godišnjice Hrvatskoga kraljevstva 925.–1925.“ – Velikaško odjeljenje (HPM/PMH-18002/10)

Fig. 9 - Photograph from the display of the "Cultural-Historical Exhibition of the City of Zagreb on the 1000th Anniversary of the Croatian Kingdom, 925–1925" — Nobility Section, HPM/PMH-18002/10

povijesti grada i životu različitih društvenih slojeva – plemstva, građanstva, seljaštva i klera. Izloženi su predmeti iz gradskih institucija, crkvenih riznica i privatnih zbirki: povijesni dokumenti, umjetnička djela, cehovski predmeti, makete grada i inventar starih zagrebačkih crkava. Idejna srodnost s koncepcijom Milenijskog muzeja očitovala se u naglašenom nacionalnom zanosu i potrebi dokazivanja dubokih povijesnih korijena hrvatske državnosti[41] (sl. 9).

Ova izložba poslužila je kao svojevrsna pretkodnica kasnije planiranog Milenijskog muzeja, a istodobno je jasno ukazala na potrebu uspostave stalnog muzejskog postava posvećenog hrvatskoj povijesti i kulturnoj baštini.

Jedan od izravno formuliranih ciljeva izložbe bio je „položiti čvrst temelj gradskom kulturno-historijskom muzeju“. Taj je cilj ostvaren jer je bo-

[41] Drugi dio izložbe bio je u palači Jugoslavenske akademije, gdje su predstavljeni arheološki i povijesni spomenici od prapovijesti do 19. stoljeća, rukopisi, stare knjige, dokumenti o razvoju znanosti, školstva i kazališta te zbirke portreta i cehovskih predmeta. Dodatni programi odvijali su se u zgradi Hrvatskog narodnog kazališta, Hrvatskom školskom muzeju i Sveučilišnoj knjižnici.

the pronounced national enthusiasm and the need to demonstrate the deep historical roots of Croatian statehood.[41] (Fig. 9)

This exhibition served as a kind of precursor to the later planned Millennium Museum and at the same time clearly indicated the need to establish a permanent museum display dedicated to Croatian history and cultural heritage.

One of the explicitly formulated objectives of the exhibition was "to lay a solid foundation for the city's cultural-historical museum." This objective was achieved, since the rich and conceptually coherent display affirmed the idea of a thousand-year continuity of Croatian statehood and cultural development and contributed to the institutional strengthening of the City Museum. After the exhibition ended, a large number of objects from private collections were donated to the museum.[42]

The Millennium Museum project was ultimately abandoned in 1932 due to a lack of financial resources and the realization that the original stone monuments could not be transferred to Zagreb, while the plaster casts that had been produced since 1925 were unsuitable for display in open-air settings and could only be exhibited within the enclosed premises of the Gypsotheque.[43] Consequently, in 1938 the Committee entrusted approximately two hundred plaster casts of archaeological fragments of medieval sculpture to the Gypsotheque of Zagreb for safekeeping. In 1945, these casts were transferred into its permanent ownership.[44]

[41] The second part of the exhibition was held in the palace of the Yugoslav Academy, where archaeological and historical monuments from prehistory to the 19th century were presented, along with manuscripts, old books, documents on the development of science, education and the theatre, and collections of portraits and guild objects. Additional programmes took place in the building of the Croatian National Theatre, the Croatian School Museum and the University Library.

[42] On 23rd June 1926, the City Council took over the administration of the Museum and entrusted it to a three-member board of trustees headed by Mayor Vjekoslav Heinzel, together with Emilij Laszowski, Gjuro Szabo and Mgr Svetozar Rittig. The City Museum of Zagreb was officially opened on the ground floor of the Art Pavilion, where it continued to be until 1947, when it was relocated to Opatička Street.

[43] Kolar-Dimitrijević 1997, p. 235.

[44] This is the present-day Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts, founded in 1937 by Dr. Antun Bauer under the name Gypsotheque of the City of Zagreb.

gat i koncepcijski zaokružen postav afirmirao ideju tisućljetnog kontinuiteta hrvatske državnosti i kulturnog razvoja te pridonio institucionalnom jačanju Gradskog muzeja. Nakon završetka izložbe velik broj predmeta iz privatnih zbirki darovan je muzeju.[42]

Projekt Milenijskog muzeja naposljetku je napušten 1932. godine zbog nedostatka financijskih sredstava te spoznaje da se izvorni kameni spomenici ne mogu premještati u Zagreb, dok se sadreni odljevi, izrađivani od 1925. godine, nisu mogli izlagati na otvorenom prostoru, već isključivo u zatvorenim prostorijama Gipsoteke.[43] Odbor je stoga 1938. godine Gipsoteci grada Zagreba predao na pohranu, a 1945. godine i u trajno vlasništvo, oko dvjesto sadrenih odljeva arheoloških fragmenata srednjovjekovne plastike.[44]

Iako Milenijski muzej nikad nije realiziran kao trajna institucija, njegova je ideja ambiciozan pokušaj objedinjavanja hrvatske povijesti i materijalne kulture u jedinstvenom, reprezentativnom prostoru.

Značenje ove inicijative postalo je osobito vidljivo u kasnijem sustavnom lijevanju sadrenih replika, koje je prema suvremenim muzeološkim načelima organizirao Antun Bauer, osnivač Gipsoteke. On je proširio interes na najranije epohe oblikovanja hrvatske državnosti te osigurao stručno osposobljavanje timova za izradu odljeva složenih i monumentalnih spomenika.

Potporom Odbora 1940. godine organizirano je opsežnije terensko lijevanje u Trogiru. Iako je prvotna donacija bila namijenjena izradi odljeva grbova i natpisnih ploča, odlučeno je da se pristupi lijevanju reprezentativnijih spomenika, među kojima i Radovanova portala trogirske katedrale. Zbog ratnih okolnosti rad nije dovršen, već je nastavljen 1947. godine uz potporu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Pod vodstvom Antuna Bauera odljev su izradili restauratori i studenti iz Zagreba,

Although the Millennial Museum was never realised as a permanent institution, the idea itself represented an ambitious attempt to bring together Croatian history and material culture within a single representative setting.

The significance of this initiative became particularly evident through the subsequent systematic production of plaster replicas, organized in accordance with contemporary museological principles by Antun Bauer, the founder of the Gypsotheque. Bauer expanded the scope of interest to include the earliest periods in the formation of Croatian statehood and ensured the professional training of teams capable of producing casts of complex and monumental monuments.

With the support of the Committee, a more extensive casting campaign was undertaken in Trogir in 1940. Although the original donation had been intended for the production of casts of coats of arms and inscribed panels, it was decided to proceed with the casting of more representative monuments, including the portal of the Cathedral of Trogir by master Radovan. Due to wartime circumstances, the work remained unfinished and was resumed only in 1947 with the support of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts. Under the direction of Antun Bauer, the casts were produced by restorers and students from Zagreb. On that occasion, additional monuments from Trogir were also cast, including the *Pietà* composition by Nicolas of Florence, the figure of Saint Sebastian and details from the Orsini Chapel.[45] In the same year casts were made of the Renaissance portal of the Friars Minor in Dubrovnik, the window of St. John in Šibenik, and a series of heads from the apse of the Cathedral of Šibenik.[46]

The casts originally intended for the Millennium Museum, together with those produced for the Bihać Society, became the foundation of the extensive corpus of replicas of Croatian monuments that today constitutes an integral part of the collection of the Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts.

42 Gradsko zastupstvo 23. lipnja 1926. preuzelo je upravljanje Muzejom i povjerilo ga tročlanom kuratoriju koji su činili Emilij Laszowski, Gjuro Szabo i msgr. Svetozar Rittig, na čelu s gradonačelnikom Vjekoslavom Heinzelom. Muzej grada Zagreba službeno je otvoren u prizemlju Umjetničkog paviljona, gdje je djelovao do 1947. godine, kada je preseljen u Opatičku ulicu.

43 Kolar-Dimitrijević 1997, str. 235.

44 To je današnja Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, koju je 1937. godine osnovao dr. Antun Bauer pod nazivom Gipsoteka grada Zagreba.

45 Archive of the Glyptotheque, box 1, historical collection. Collection of historical monuments in the Gypsotheque, Report of 14th February 1952.

46 Getaldić 2024, pp. 161–166.

a tom su prigodom odliveni i drugi trogirski spomenici, uključujući kompoziciju *Pietà* Nikole Firentinca, lik svetog Sebastijana i detalje iz kapele Orsini.[45] Iste su godine izrađeni odljevi renesansnog portala Male braće u Dubrovniku, prozora Sv. Ivana u Šibeniku te niza glava s apside šibenske katedrale.[46]

Upravo su odljevi izvorno zamišljeni za Milenijski muzej i odljevi društva „Bihać" postali temelj opsežnog fonda replika hrvatskih spomenika koji je danas sastavni dio zbirke Gliptoteke HAZU.

Sadreni odljevi s „Izložbe srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije" u Parizu

Zbirka sadrenih odljeva Gliptoteke kontinuirano se povećavala ne samo preuzimanjem donacija nego i radom vlastite radionice odljeva, koja je osnovana odmah po osnutku samog muzeja (sl. 10).

Prvo veliko i organizacijski zahtjevno lijevanje provedeno je u povodu međunarodne izložbe „L'art médiéval yougoslave" (Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije), održane 1950. godine u pariškom Musée des Monuments Français, a potom 1951. u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu[47] (sl. 11). Ta je izložba bila jedan od najvažnijih jugoslavenskih izložbenih projekata nakon Drugog svjetskog rata i predstavljala je prvo sustavno predstavljanje Jugoslavije zapadnoeuropskoj publici. Ujedno je bila dio šireg programa kulturne razmjene koji je imao važnu ulogu u kulturnoj diplomaciji i u međunarodnom pozicioniranju tadašnje države. Gipsoteka je na izložbi bila glavni koordinator za izradu sadrenih odljeva srednjovjekovne skulpture i baštine s područja čitave tadašnje Jugoslavije.

Službena inicijativa za realizaciju tog državnog projekta pokrenuta je 1948. godine, a financiranje je osigurano posebnim izvanrednim kreditima. Poticaj za pokretanje projekta bilo je međunarodno priznato iskustvo kopiranja srednjovjekovnih fresaka u Francuskoj, osobito projekt Musée de la Fresque, otvoren 1937. godine u sklopu pariškog muzeja pod vodstvom njegova dugogodišnjeg ravnatelja Paula Deschampsa.[48] Cilj te francuske institucije bio je sustavno proširivati zbirku odljeva arhitektonske

[45] Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijesna zbirka – Zbirka historijskih spomenika u Gipsoteci, Izvještaj 14. veljače 1952.

[46] Getaldić 2024, str. 161–166.

[47] Krleža 1951, str. 5–11.

[48] Mohar 2024, str. 307–345.

Plaster casts from the Exhibition of Medie val Art of the Peoples of Yugoslavia in Paris

The plaster cast collection of the Glyptotheque expanded continuously, not only through the acquisition of donated casts but also through the work of its own casting workshop, established immediately after the founding of the museum itself (Fig. 10).

The first large-scale and organizationally demanding casting campaign was undertaken in connection with the international exhibition L'Art médiéval yougoslave (The Exhibition of Medieval Art of the Peoples of Yugoslavia), held in 1950 at the Musée des Monuments Français in Paris and subsequently in 1951 at the Art Pavilion in Zagreb.[47] (Fig. 11) The exhibition was one of the most significant Yugoslav exhibition projects of the post-war period and represented the first systematic presentation of Yugoslavia to a Western European audience. At the same time, it formed part of a broader programme of cultural exchange that played an important role in cultural diplomacy and in the international positioning of the state. The Gypsotheque was the principal coordinating institution for the production of plaster casts of medieval sculpture and cultural heritage from across the entire territory of the then Yugoslavia.

The official initiative for the realization of this state project was launched in 1948, with funding secured through special extraordinary loans. The project was inspired by the internationally recognized French experience in copying medieval frescoes, particularly the Musée de la Fresque project, inaugurated in 1937 as part of the Paris museum under the direction of its long-serving curator, Paul Deschamps.[48] The objective of the French institution was the systematic expansion of a collection of casts of architectural sculpture in order to facilitate the comparative study of European medieval art. Following this model, efforts were made in Yugoslavia to create a comparable collection of copies that would simultaneously serve scholarly, educational and representational purposes. Although initially conceived primarily as a documentary and conservation initiative, the project gradually acquired a pronounced cultural and political dimension.

The original concept of the exhibition in Paris from 1948, envisaged the display of copies of Ser-

[47] Krleža 1951, pp. 5–11.

[48] Mohar 2024, pp. 307–345.

Sl. 10 - Preparatorska radionica Gipsoteke, 1949. (Zbirka negativa Gliptoteke, G/O-2)
Fig. 10 - Preparatory workshop of the Glyptotheque, 1949 (Collection of negatives of the Glyptotheque, G/O-2)

Sl. 11 - Postav izložbe „L'art médiéval yougoslave", Pariz, 1950. (Knjiga negativa Gliptoteke, N-1657)
Fig. 11 - The display of the exhibition L'art médiéval yougoslave in Paris, 1950 (Book of negatives of the Glyptotheque, N-1657)

plastike kako bi se omogućilo usporedno proučavanje europske srednjovjekovne umjetnosti. Po uzoru na taj model u Jugoslaviji se nastojalo stvoriti sličnu zbirku kopija koja bi istodobno služila znanstvenim, obrazovnim i reprezentativnim svrhama. Projekt je u početku bio zamišljen prvenstveno kao dokumentarno-konzervatorski pothvat, no s vremenom je dobio i izraženu kulturno-političku dimenziju.

Izvorna koncepcija pariške izložbe iz 1948. godine predviđala je izlaganje kopija srpskih i makedonskih fresaka, koje su trebali izraditi francuski stručnjaci. Već početkom 1949. godine plan je proširen: uključene su freske iz Slovenije i Hrvatske, a uz njih i odljevi srednjovjekovne skulpture i arhitektonskih elemenata. Time je izložba oblikovana kao reprezentativni presjek srednjovjekovne likovne umjetnosti jugoslavenskih naroda. Od 26. do 28. veljače 1949. održana je konferencija na kojoj su detaljno razrađeni koncept izložbe i plan lijevanja

bian and Macedonian frescoes to be produced by French specialists. By early 1949, however, the plan had been significantly expanded to include frescoes from Slovenia and Croatia, together with casts of medieval sculpture and architectural elements. As a result, the exhibition was conceived as a representative survey of the medieval visual arts of the Yugoslav peoples. Between 26th and 28th February 1949, a conference was held at which the exhibition concept and the plan for casting architectural and sculptural monuments were elaborated in detail. A large number of painters were engaged to copy

arhitekture i plastike. Za kopiranje zidnih slika angažiran je veći broj slikara, dok je izrada kalupa i sadrenih odljeva povjerena Gipsoteci u Zagrebu.

Rad u Gipsoteci i na terenu odvijao se iznimno intenzivno i pod velikim vremenskim pritiskom. Organizacijske poteškoće dodatno su otežavali spora nabava materijala – gipsa, dekstrina, tutkala, konoplje i jute – kao i zahtjevni uvjeti rada na udaljenim i teško dostupnim lokalitetima. Pripremne radove nadzirao je Miroslav Krleža, koji je ujedno bio član Počasnog odbora zajedno s predstavnicima znanstvenih i kulturnih institucija, rektorima likovnih akademija te predsjednicima umjetničkih i književnih saveza.[49] Izložbeni postav osmislio je i umjetnički oblikovao Ljubo Babić, a u realizaciji je sudjelovalo više od stotinu stručnjaka.[50]

Zbog opsega posla radionica Gipsoteke morala je biti proširena, a angažirani su i brojni ljevači iz različitih krajeva Jugoslavije. Radilo se gotovo neprekidno, a u pomoć su uključeni i nastavnici te učenici Škole za primijenjenu umjetnost u Zagrebu.[51] U Gipsoteci je tom prilikom odliveno šezdeset i osam predmeta, među kojima su četiri podnožja pilastra crkve sv. Donata u Zadru, Buvinine vratnice iz Splita, portal majstora Radovana iz Trogira, trifora iz Studenice, portali iz Dečana i Studenice te brojni stećci[52] (sl. 12). Prije slanja u Pariz izrađena je probna verzija izložbenog postava u prostorijama Zagrebačkog velesajma, gdje je u potpunosti rekonstruiran planirani izložbeni prostor. Dio postava bio je montiran i u Gipsoteci.[53]

[49] Članovi Počasnog odbora bili su: Siniša Stanković (predsjednik Savjeta akademija), Andrija Štampar, Aleksandar Belić i Fran Ramovš (predsjednici JAZU-a, SANU-a i SAZU-a), Marijan Detoni, Sreten Stojanović i Anton Gojmir Kos (rektori akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani), Dimče Koco (profesor Univerziteta u Skoplju), Božidar Jakac (predsjednik Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije) i Ivo Andrić (predsjednik Saveza književnika Jugoslavije). Usp. Krleža 1951, str. 4.

[50] Vujić 2013, str. 53–62.

[51] Popis svih suradnika u: *Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije*, katalog izložbe, Umjetnički paviljon, Zagreb 1951, str. 59–61.

[52] Arhiv Gliptoteke HAZU, AMJ, Pariška izložba 1950., kutija I, *Zaključni Referat o Izložbi srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije u Parizu 1950.*

[53] AY, 317, Savet za nauku i kulturu vlade FNRJ, 88, Veze sa inostranstvom, 1946–1951, 125, Izložba jugoslovenske srednjovekovne umetnosti (1950–1951), Organizaciona priprema izložbe, str. 1; Arhiv Gliptoteke HAZU, Knjiga negativa Gliptoteke, inv. br. G/O-55–G/O-71.

the wall paintings, while the making of moulds and plaster casts was entrusted to the Gypsotheque in Zagreb.

The work in the Gypsotheque and on sites proceeded with great intensity and within a demanding schedule. Organizational difficulties were compounded by the slow procurement of materials—including plaster, dextrin, animal glue, hemp and jute—as well as by the challenging working conditions at remote and difficult-to-access sites. Preparatory activities were supervised by Miroslav Krleža, who also served on the Honorary Committee together with representatives of scientific and cultural institutions, rectors of art academies, and presidents of artistic and literary associations.[49] The exhibition display and artistic concept were developed by Ljubo Babić, while more than one hundred specialists participated in its realization.[50]

Given the scale of the undertaking, the workshop of the Gypsotheque had to be expanded, and numerous casters from different parts of Yugoslavia were recruited. Work proceeded almost continuously, and teachers and students of the School of Applied Arts in Zagreb were also brought in to assist in the project.[51] On this occasion, sixty-eight objects were cast in the Gypsotheque, including four pilaster bases from the Church of St. Donatus in Zadar, the doors of Andrija Buvina from Split, the portal of Master Radovan in Trogir, the triforium from Studenica, the portals of Dečani and Studenica and numerous *stećci* (medieval tombstones).[52] (Fig. 12) Prior to their shipment to Paris, a trial version of the exhibition display was set up at the premises of the

[49] The members of the Honorary Committee were: Siniša Stanković (president of the Council of Academies), Andrija Štampar, Aleksandar Belić, Fran Ramovš (presidents of the JAZU, SANU and SAZU), Marijan Detoni, Sreten Stojanović, Anton Gojmir Kos (rectors of the academies of fine arts in Zagreb, Belgrade and Ljubljana), Dimče Koco (professor at the University of Skopje), Božidar Jakac (president of the Union of Fine Artists of Yugoslavia) and Ivo Andrić (president of the Union of Writers of Yugoslavia). Cf. Krleža 1951, p. 4.

[50] Vujić 2013, pp. 53–62.

[51] A list of all the collaborators is given in: *Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije*, exhibition catalogue, Art Pavilion, Zagreb 1951, pp. 59–61.

[52] Archive of the Glyptotheque HAZU, AMJ, Paris exhibition 1950, box I, *Concluding Report on the Exhibition of Medieval Art of the Peoples of Yugoslavia in Paris, 1950*.

Sl. 12 - Rad na terenu – lijevanje stećka u Radimlji za izložbu u Parizu, 1950. (Knjiga negativa Gliptoteke)
Fig. 12 - Fieldwork — casting a stećak in Radimlja for the Paris exhibition, 1950 (Book of negatives of the Glyptotheque)

Tijekom priprema koncepcija izložbe znatno se mijenjala te je u određenim fazama poprimila izraženiji propagandni ton. Ipak, u konačnoj realizaciji prevladala je prezentacija srednjovjekovnih umjetnina kao središnje teme.[54] Opsežan i bogato ilustriran katalog sadržavao je tri uvodna teksta. Paul Deschamps naglasio je francusko-jugoslavensku suradnju i vrijednost izložbe u kontekstu zapadnoeuropske srednjovjekovne umjetnosti.[55] Đurđe Bošković i Radivoje Ljubinković priredili su pregled razvoja srednjovjekovne umjetnosti na prostoru Jugoslavije, prilagodivši i ujednačivši izvorne stručne priloge. Najopsežniji i najutjecajniji tekst napisao je Miroslav Krleža, koji je istaknuo

[54] U postavu je uz reprodukcije srednjovjekovnih fresaka bilo planirano i izlaganje fotografija iz Narodnooslobodilačkog rata te prikaza poslijeratne obnove zemlje, kao i monumentalnog mozaika s datumom Drugog zasjedanja AVNOJ-a, čime se nastojalo uspostaviti ideološki kontinuitet između srednjovjekovnog kulturnog nasljeđa i suvremenog socijalističkog identiteta Jugoslavije. Na kraju se odustalo od tog izrazito propagandnog koncepta, bez navođenja razloga u dostupnim izvorima. Usp. Mohar 2024, str. 321.

[55] Deschamps 1950, str. 7–11.

Zagreb Fair, where the intended exhibition space was reconstructed in its entirety. Part of the display was also installed in the Gypsotheque itself.[53]

During the preparatory phase, the exhibition concept underwent substantial modifications and, at certain stages, acquired a more pronounced propagandistic tone. Nevertheless, the final realization remained centred on the presentation of medieval works of art as the main theme.[54] The extensive and richly illustrated catalogue contained three intro-

[53] AY, 317, Council for Science and Culture of the Government of the FPRY, 88, Foreign Relations, 1946–1951, 125, Exhibition of Yugoslav Medieval Art (1950–1951), Organisational Preparation of the Exhibition, p. 1; Archive of the Glyptotheque HAZU, Book of negatives of the Glyptotheque, inv. nos. G/O-55 – G/O-71.

[54] Alongside reproductions of medieval frescoes, the display was also to have included photographs from the People's Liberation War and depictions of the country's post-war reconstruction, as well as a monumental mosaic bearing the date of the Second Session of AVNOJ, thereby seeking to establish an ideological continuity between medieval cultural heritage and the contemporary socialist identity of Yugoslavia. In the end, this explicitly propagandistic concept was abandoned, with no reason for its withdrawal recorded in available sources. Cf. Mohar 2024, p. 321.

ravnopravnost jugoslavenske srednjovjekovne umjetnosti u odnosu na zapadnoeuropsku te raznorodne izloške povezao u koherentnu cjelinu.[56] Posebno je naglašavao povezanost lokalnih tradicija s karolinškim, lombardsko-ravenatskim, romaničkim i bizantskim elementima.

Hrvatski dio izložbe, pod Krležinim i Babićevim vodstvom, uključivao je odljeve najvažnijih primjera hrvatske srednjovjekovne skulpture izrađene u Gipsoteci. Nakon završetka izložbe odljevi s područja Hrvatske ušli su u muzejski fond Gipsoteke, koja je time stekla međunarodnu afirmaciju kao jedina specijalizirana ustanova za izradu sadrenih odljeva u tadašnjoj Jugoslaviji. Izložba je imala snažan odjek u Parizu i širom Europe, a Gipsoteka je potvrdila važnost svojih zbirki na međunarodnoj razini.[57]

Izrada sadrenih odljeva u Gliptoteci

Lijevanje se nastavilo jednakim intenzitetom i nakon 1950. godine, kada muzej djeluje u sastavu Akademije. Stručni djelatnici Gliptoteke redovito su obilazili terene i muzejske zbirke, gdje su, prema unaprijed razrađenom i sustavno osmišljenom planu, izrađivali kalupe i odljeve (sl. 13). Proces lijevanja temeljio se na dugoročnom programu kojim su se određivali prioriteti, lokaliteti i tipovi spomenika koje je trebalo dokumentirati i reproducirati.[58] Rad se odvijao u koordinaciji s konzervatorskim zavodima u Splitu, Rijeci i Dubrovniku te muzejskim zbirkama i na terenu, prema godišnjim planovima koje su izrađivali kustosi muzeja. Tako su 1942. i 1943. godine izrađeni odljevi spomenika iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, 1956. iz Arheološkog muzeja Istre u Puli, 1958. iz arheoloških muzeja u Zadru i Splitu, a 1959. ponovno iz zagrebačkog muzeja.[59] Odljevi iz Senja izrađeni su i otpremljeni u Gliptoteku 1955. godine, a obuhvaćali su brojne grbove velikaških obitelji, glagoljske natpise te reljefe. Godine 1957. na području južne Dalmacije odli-

[56] Krleža 1950b, str. 13–18.

[57] Arhiv Gliptoteke HAZU, AMJ, Pariška izložba 1950., kutija I, *Zaključni Referat o Izložbi srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije u Parizu 1950.*

[58] U radionici (gipsaoni) su za stalno radili preparatori Gabrijel Medved i Boris Sakač, koji su zaslužni za izradu velikog dijela fundusa zbirke odljeva. Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijest muzeja – Personalni spisi.

[59] Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijesna zbirka – lijevanja.

ductory texts. Paul Deschamps emphasized Franco-Yugoslav cooperation and highlighted the importance of the exhibition within the broader context of Western European medieval art.[55] Đurđe Bošković and Radivoje Ljubinković prepared an overview of the development of medieval art in the territory of Yugoslavia, adapting and harmonizing the original scholarly contributions. The most extensive and influential text was written by Miroslav Krleža, who stressed the equal standing of Yugoslav medieval art in relation to that of Western Europe and connected heterogeneous exhibits into a coherent whole.[56] Particular emphasis was placed on the connections between local artistic traditions and Carolingian, Lombard-Ravennate, Romanesque and Byzantine elements.

The Croatian part of the exhibition, under the direction of Krleža and Babić, included casts of the most important examples of Croatian medieval sculpture produced in the Gypsotheque. Following the closure of the exhibition, the casts originating from Croatian territory became part of the museum holdings of the Gypsotheque, which thereby gained international recognition as the only specialised institution for the production of plaster casts in the Yugoslavia of the time. The exhibition resonated strongly in Paris and across Europe, and the Gypsotheque confirmed the importance of its collections on the international stage.[57]

The production of plaster casts at the Glyptotheque

Casting continued with the same intensity after 1950, when the museum operated within the framework of the Academy. The professional staff of the Glyptotheque regularly conducted field visits and examined museum collections, where, according to a pre-established and systematically designed plan, they produced moulds and casts. (Fig. 13) The casting process was based on a long-term programme that defined priorities, sites and types of monuments to be documented and reproduced.[58]

[55] Deschamps 1950, pp. 7–11.

[56] Krleža 1950, pp. 13–18.

[57] Archive of the Glyptotheque HAZU, AMJ, Paris exhibition 1950, box I, *Concluding Report on the Exhibition of Medieval Art of the Peoples of Yugoslavia in Paris*, 1950.

[58] The preparators Gabrijel Medved and Boris Sakač were permanently employed in the casting workshop; they are responsible for producing a large part of the

Sl. 13 - Lijevanje na terenu u Omišu (Fototeka Gliptoteke, F-148)
Fig. 13 -On-site casting in Omiš (Glyptotheque Photo Archive, F-148)

ven je veći broj predromaničkih ulomaka iz Slanog, Dubrovnika, Komolca, Prevlake, Koločepa, Stona, Janjine na Pelješcu, Žrnove i Starog Grada na Hvaru.[60]

Značajan doprinos daljnjem proširenju zbirke dao je akademik Branko Fučić, koji je tijekom četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća izrađivao odljeve glagoljskih natpisa i arhitektonskih elemenata *in situ* u Istri i na Kvarneru.[61] Njegov rad ima iznimnu konzervatorsku vrijednost jer su brojni izvorni spomenici u međuvremenu nestali ili su teško oštećeni.

U sklopu pripreme za izložbu „Juraj Dalmatinac i njegov krug", koja je održana 1967. godine u Umjetničkom paviljonu, provedena su opsežna povijesnoumjetnička istraživanja, prikupljanje i transkripcija arhivske građe te sustavno fotografiranje i dokumentiranje spomenika, a dokumentacija se danas čuva u arhivu Gliptoteke.[62] Od 1959. godine djelatnici Gliptoteke provodili su terenska istraživanja i mjerenja Dalmatinčevih djela u Splitu, Trogiru, Zadru, Pagu i Rabu.[63] Prvi radovi obuhvatili su izradu manjih odljeva na Rabu, uključujući djela

[60] Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijesna zbirka – lijevanja, Izvještaj od 2. do 27. kolovoza 1957.

[61] Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijesna zbirka – Branko Fučić.

[62] Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijesna zbirka – Juraj Dalmatinac.

[63] Arhiv Gliptoteke HAZU, kutija Povijesna zbirka – Juraj Dalmatinac, Izvještaj o obavljenom službenom putovanju i radu u Šibeniku i Trogiru, 14. 9. 1959.

The work was carried out in coordination with the Conservation Institutes in Split, Rijeka and Dubrovnik, as well as with museum collections and in the field, in accordance with annual plans prepared by museum curators. Thus, in 1942 and 1943 casts were produced from objects held in the Archaeological Museum in Zagreb; in 1956 from the Archaeological Museum of Istria in Pula; in 1958 from the archaeological museums in Zadar and Split; and again in 1959 from the museum in Zagreb.[59] The casts from Senj were produced and transferred to the Glyptotheque in 1955 and included numerous heraldic coats of arms of noble families, Glagolitic inscriptions and reliefs. In 1957, in the area of southern Dalmatia, a large number of pre-Romanesque fragments were cast from Slano, Dubrovnik, Komolac, Prevlaka, Koločep, Ston, Janjina on the Pelješac Peninsula, Žrnovo and Stari Grad on the island of Hvar.[60]

A significant contribution to the further expansion of the collection was made by academician Branko Fučić, who during the 1940s and 1950s produced casts of Glagolitic inscriptions and architectural elements in situ in Istria and the Kvarner region.[61] His work is of exceptional conservation value, as many of the original monuments have since disappeared or suffered severe damage.

As part of the preparations for the exhibition *Juraj Dalmatinac and His Circle*, held in 1967 at the Art Pavilion, extensive art-historical research was undertaken, archival material was collected and transcribed, and monuments were systematically photographed and documented, with the resulting documentation preserved in the Glyptotheque archive.[62] Since 1959, the staff of the Glyptotheque has conducted field research and measurements of the works of Juraj Dalmatinac in Split, Trogir, Zadar, Pag and Rab.[63] The first works included the

cast collection's holdings. Archive of the Glyptotheque HAZU, box "Museum History" – Personnel files.

[59] Archive of the Glyptotheque, box "Historical Collection" – castings.

[60] Archive of the Glyptotheque, box "Historical Collection" – castings, Report of 2nd –27th August 1957.

[61] Archive of the Glyptotheque, box "Historical Collection" – Branko Fučić.

[62] Archive of the Glyptotheque , box "Historical Collection" – Juraj Dalmatinac.

[63] Archive of the Glyptotheque, box "Historical Collection" – Juraj Dalmatinac, Report on the official journey and work in Šibenik and Trogir, 14th September 1959.

Andrije Alešija. U Šibeniku su 1959. godine odliveni brojni elementi katedrale sv. Jakova, među kojima 21 glava s friza apsida, Dalmatinčev potpis na sjevernoj fasadi te skulpture sv. Petra i sv. Jakova. Posebno zahtjevan projekt bila je izrada monumentalnog odljeva krstionice katedrale, važnog primjera Dalmatinčeva arhitektonskog i ikonografskog rješenja koje spaja kasnogotičku ornamentiku i renesansnu figuraciju. Terenski radovi nastavljeni su 1961. u Pagu izradom odljeva portala katedrale i drugih arhitektonskih elemenata, a završeni su u Dubrovniku izradom odljeva skulpture sv. Vlaha iz kapelice ljetnikovca obitelji Sorkočević na Lapadu.

Time se pokazuje da je, uz prikupljanje originala, sadrenih modela, skica i crteža, jednaka važnost pridavana dokumentiranju kao znanstveno-istraživačkoj i baštinskoj djelatnosti.[64]

Zaključno

Dugotrajan proces prikupljanja, proučavanja i institucionalnog objedinjavanja hrvatske srednjovjekovne arheološke građe pokazuje da je razvoj nacionalne arheologije bio usko povezan s nastojanjima da se uspostavi stabilan institucionalni okvir za sustavno istraživanje i prezentaciju kulturne baštine. Već od kraja 19. stoljeća, djelovanjem pionira hrvatske arheologije, postupno se oblikovala ideja o objedinjavanju raspršenih spomenika u okviru jedne znanstvene i muzejske institucije. Takva su nastojanja proizlazila iz potrebe za temeljitijim proučavanjem ranosrednjovjekovne građe, ali i iz svijesti o važnosti njezine zaštite i odgovarajuće prezentacije u okviru nacionalne kulturne politike. Premda zamisao o potpunoj centralizaciji izvornih spomenika nije u potpunosti ostvarena, brojni istraživački projekti i muzejske inicijative pridonijeli su stvaranju čvrstih temelja za razvoj suvremene hrvatske arheologije.

U tom je procesu važnu ulogu imala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, koja je kroz Muzej hrvatskih starina, zbirku „Bihać“ i Gliptoteku omogućila razvoj interdisciplinarnog pristupa proučavanju srednjovjekovne baštine. U tom kontekstu formiranje zbirke sadrenih odljeva u Gliptoteci HAZU – brojnim donacijama Milenijskog muzeja i društva „Bihać“, odljevima s pariške izložbe 1950. godine te lijevanjima u vlastitoj muzejskoj radionici – može se promatrati kao svojevrsno metodološko

[64] Usp. Der Hazarijan Vukić 2019, str. 81–90.

production of smaller casts on the island of Rab, including works by Andrea Alessi. Numerous elements of the Cathedral of St. James were cast in Šibenik in 1959, including twenty-one heads from the apse frieze, the signature of Juraj Dalmatinac on the northern façade, and the sculptures of St. Peter and St. James. A particularly demanding project was the production of a monumental cast of the cathedral baptistery, an important example of Dalmatinac's architectural and iconographic design, which unites Late Gothic ornamentation and Renaissance figuration. Fieldwork continued in 1961 in Pag with the casting of the cathedral portal and other architectural elements, and concluded in Dubrovnik with the casting of the sculpture of St. Blaise from the chapel of the summer residence of the Sorkočević family in Lapad.

This demonstrates that, alongside the collection of originals, plaster models, sketches and drawings, equal importance was given to documentation as a scholarly, research-based and heritage-oriented activity.[64]

Conclusion

The long-term process of collecting, studying and institutionally consolidating Croatian medieval archaeological material shows that the development of national archaeology was closely intertwined with efforts to establish a stable institutional framework for the systematic research and presentation of cultural heritage. Already from the 19th century onwards, through the work of the pioneers of Croatian archaeology, the idea gradually emerged of bringing together dispersed monuments within a single scholarly and museological institution. Such efforts arose from the need for more thorough study of early medieval material, as well as from an awareness of the importance of its protection and appropriate presentation within national cultural policy. Although the concept of complete centralisation of the original monuments was never fully realised, numerous research projects and museum initiatives contributed to the establishment of solid foundations for the development of modern Croatian archaeology.

In this process, the Croatian Academy of Sciences and Arts played a significant role, which through its institutions, i.e. the Museum of Croati-

[64] Cf. Der Hazarian Vukić 2019, pp. 81–90.

rješenje problema prostorne raspršenosti izvornih spomenika. Budući da su mnogi primjeri ranosrednjovjekovne umjetnosti ugrađeni u sakralne i profane građevine ili se nalaze na različitim arheološkim lokalitetima, njihovo fizičko objedinjavanje u jednoj instituciji često nije bilo moguće. Izrada sadrenih odljeva omogućila je stvaranje reprezentativnog korpusa spomenika koji su zadržali ključne morfološke i stilske značajke potrebne za znanstvenu analizu, čime su ujedno otvorene nove mogućnosti za komparativna istraživanja i sustavniju tipološku obradu prikupljenog materijala. Zbirka odljeva omogućuje istraživačima da na jednom mjestu uspoređuju različite primjere skulpture, crkvenog namještaja, arhitektonske dekoracije i epigrafske građe, čime je olakšano preciznije određivanje kronologije, stilskih obilježja i regionalnih posebnosti ranosrednjovjekovne umjetnosti. Osim svoje znanstvene vrijednosti, zbirka odljeva Gliptoteke ima i važnu edukativnu ulogu jer omogućuje prezentaciju ključnih spomenika široj javnosti putem izložbi i stalnog postava, pri čemu odljevi postaju važan posrednik u prenošenju znanja i u interpretaciji kulturne baštine.

Institucionalizacija zbirki arheološke građe ujedno svjedoči o promjenama u muzejskim praksama tijekom 20. stoljeća. Težište se postupno premještalo s pukog prikupljanja predmeta na njihovu znanstvenu obradu, dokumentiranje i kontekstualizaciju. Sustavno fotografiranje, arhivsko istraživanje, izrada dokumentacije i precizna terenska snimanja spomenika postali su sastavni dio muzejskog i istraživačkog rada.

Sagledavajući razvoj ideje o institucionalnom objedinjavanju srednjovjekovne nacionalne arheološke građe, može se zaključiti da je njezina realizacija ponajprije ostvarena na znanstvenoj i metodološkoj razini. Iako izvorni spomenici nisu okupljeni u jedinstvenoj fizičkoj zbirci, sustavna dokumentacija i izrada sadrenih odljeva, objedinjenih u Gliptoteci, omogućile su stvaranje svojevrsne muzeološke i znanstvene sinteze hrvatske ranosrednjovjekovne baštine. Takav pristup pokazuje kako muzejske i znanstvene institucije mogu nadvladati prostorna i konzervatorska ograničenja, a istodobno osigurati trajno očuvanje, proučavanje i interpretaciju kulturnog nasljeđa. Zbirka odljeva stoga ne predstavlja samo pomoćni muzejski fond nego i vrijedan istraživački resurs.[65] Njezina se vrijednost očituje u po-

an Antiquities, the Bihać Collection and the Glyptotheque, enabled the development of an interdisciplinary approach to the study of medieval heritage. In this context, the formation of the plaster cast collection in the Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts through the numerous donations from the Millennium Museum, the Bihać Society, the casts from the 1950 Paris exhibition, as well as the output of the museum's own workshop, may be regarded as a kind of methodological response to the problem of the spatial dispersion of the original monuments. Since many examples of early medieval art are embedded in sacred and secular buildings or located at various archaeological sites, their physical consolidation within a single institution was often impossible. The production of plaster casts enabled the creation of a representative corpus of monuments that contained the essential morphological and stylistic features required for scholarly analysis, thereby opening new possibilities for comparative research and a more systematic typological classification of the collected material. The cast collection allows researchers to compare different examples of sculpture, church furnishings, architectural decoration and epigraphic material in a single location, thus facilitating more precise determinations of chronology, stylistic features and regional specificities of early medieval art. Beyond its scholarly value, the Glyptotheque cast collection also has an important educational role, since it allows key monuments to be presented to a wider public through exhibitions and the permanent display, whereby casts become an important mediator in the transmission of knowledge and the interpretation of cultural heritage.

The institutionalization of collections of archaeological material also reflects the changes that occurred in museum practice during the 20th century. The emphasis gradually shifted from the mere accumulation of objects toward their scholarly analysis, documentation and contextualization. Systematic photographic recording, archival research, the production of documentation and precise field surveys of monuments became an integral part of both museum practice and research work.

Viewed within the broader development of the idea of institutionally consolidating the medieval national archaeological material, it may be concluded that its realization was primarily achieved on a scholarly and methodological level. Although origi-

[65] Usp. Getaldić 2024.

vezivanju arheoloških istraživanja, konzervatorske prakse, povijesti umjetnosti i muzeologije, čime se stvara interdisciplinarni okvir za daljnja istraživanja. U tom se kontekstu potvrđuje i trajna važnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u očuvanju nacionalne kulturne baštine i poticanju novih istraživanja.

nal monuments were not brought together in a single physical collection, systematic documentation and the production of plaster casts assembled in the Glyptotheque enabled the formation of a form of museological and scholarly synthesis of Croatia's early medieval heritage. This approach shows how museum and research institutions can overcome spatial and conservation constraints while simultaneously ensuring the long-term preservation, study and interpretation of cultural heritage. The cast collection therefore does not represent merely an auxiliary museum holding, but a valuable research resource in its own right.[65] Its value is reflected in the integration of archaeological research, conservation practice, art history and museology, thereby creating an interdisciplinary framework for future research. Furthermore, the enduring importance of the Croatian Academy of Sciences and Arts in preserving the national cultural heritage and in fostering new research is once again confirmed in this context.

[65] Cf. Getaldić 2025.

Skraćenice / *Abbrevitions*

HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HDS – Hrvatsko starinarsko društvo
HPM – Hrvatski povijesni muzej
JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Bibliografija / *Bibliography*

Alujević, Ferber Bogdan 2025
D. Alujević, J. Ferber Bogdan, Stota obljetnica kulturno-povijesne izložbe grada Zagreba 1925., u: *U početku bijaše kraljevstvo*, katalog izložbe, Klovićevi dvori, Zagreb 2025, 620–626.

Bilich 1994
I. Bilich, *Društvo „Bihač" i Kaštela*, katalog izložbe, Kaštela 1994.

Der Hazarijan Vukić 2019
A. Der Hazarijan Vukić, Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: 1937. – 2016., u: *Institucije povijesti umjetnosti: zbornik 4. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti* (ur. I. Mance, M. Petrinović, T. Trška), Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske; Institut za povijest umjetnosti, Zagreb 2019, 81–90.

Deschamps 1950
P. Deschamps, Avant-propos, u: *L'art medieval yougoslave: Moulages et copies executes par des artistes yougoslaves et francais*, Musée des Monuments français, Pariz 1950, 7–11.

Duplančić 1982
A. Duplančić, Počeci rada društva „Bihać", *Mogućnosti: časopis za književnost, umjetnost i kulturne probleme*, god. 29, br. 11/12, Split 1982, 1059–1071.

Getaldić 2024
M. Getaldić, *Povijest zbirki sadrenih odljeva antičke skulpture Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u europskom kontekstu*, Zagreb 2024.

Grabovac 1955
J. Grabovac, *Povijesni pregled Muzeja hrvatskih starina*, Split 1955.

Grgin 1933
A. Grgin, Istraživanje starohrvatskih spomenika po splitskoj okolici, *Narodna starina*, knj. 12, sv. 31, Zagreb 1933, 113–126.

Gunjača 1952
S. Gunjača, Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas, *Starohrvatska prosvjeta*, s. III, 2, Split 1952, 221–232.

Gunjača 1954
S. Gunjača, Rad muzeja starohrvatskih starina u godini 1951., *Starohrvatska prosvjeta*, s. III, 3, Split 1954, 185–190.

Gunjača 1957
S. Gunjača, O problemima muzeološke obrade starohrvatskih spomenika, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 5, br. 1, Zagreb 1957, 51–63.

Gunjača 1960
S. Gunjača, Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (1955., 1956., 1957. godine), *Starohrvatska prosvjeta*, s. III, 7, Split 1960, 265–276.

Gunjača, Jelovina 1976
S. Gunjača, D. Jelovina, *Starohrvatska baština*, Split 1976.

Hrust 2013
N. Hrust, Obnova Umjetničkog paviljona u Zagrebu 2006. – 2011., u: *Zbornik radova 2. kongresa hrvatskih muzealaca*, Zagreb 2013, 261–268.

Jelovina 1988
D. Jelovina, Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva, *Starohrvatska prosvjeta*, s. III, 18, Split 1988, 235–252.

Knežević 1996
S. Knežević, *Zagrebačka zelena potkova*, Zagreb 1996.

Kolar-Dimitrijević 1997
M. Kolar-Dimitrijević, Povijest gradnje spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu 1924. – 1947. godine, *Povijesni prilozi* 16, Zagreb 1997, 231–264.

Kolar-Dimitrijević 1998
M. Kolar-Dimitrijević, Zagreb i izgradnja spomenika kralju Tomislavu (U povodu pola stoljeća otkrivanja), u: *Prvi hrvatski kralj Tomislav: zbornik radova*, Zagreb – Tomislavgrad 1998.

Kostrenčić 1952
M. Kostrenčić (ur.), *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1949–1950*, knj. 56, Zagreb 1952.

Krleža 1950a
M. Krleža, Povodom izložbe jugoslavenskog srednjovjekovnog slikarstva i plastike u Parizu 1950. godine, *Republika* 6, Zagreb 1950, 329–347.

Krleža 1950b
M. Krleža, Predgovor, u: *L'art medieval yougoslave: Moulages et copies executes par des artistes yougoslaves et francais*, Musée des Monuments français, Pariz 1950, 13–18.

Krleža 195
M. Krleža, *Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije*, katalog izložbe, Zagreb 1951.

Mohar 2024
K. Mohar, Slovenian frescoes at Yugoslav medieval art exhibitions during the 1950s, u: M. Oter Gorenčič (ur.), *Medieval murals: new perspectives and research approaches*, Ljubljana 2024, 307–345.

Piteša 2012
A. Piteša, *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici u Arheološkome muzeju u Splitu*, Split 2012.

Unković 2012
N. Unković, Angažman Pokrajinskog konservatorijalnog ureda u Splitu po pitanju otuđenih i oštećenih umjetnina iz pokrajine Dalmacije nakon Prvoga svjetskog rata (1919.-1923.), *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 24, Split 2012, 429–446.

Vujić 2013
Ž. Vujić, Ljubo Babić gledan očima muzeologa, u: Lj. Jirsak, P. Prelog (ur.), *Doprinos Ljube Babića hrvatskoj umjetnosti i kulturi*, Zagreb 2013, 53–62.

Zekan 2009
M. Zekan, Stjepan Gunjača (1909.–1981.) – uz stotu obljetnicu rođenja, *Starohrvatska prosvjeta*, s. III, 36, Split 2009, 17–22.